

บทที่ 2

วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง ความต้องการพัฒนาตนเองทางด้านคหกรรมศาสตร์ของข้าราชการครู
โรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน จังหวัดนครนายก
ผู้วิจัยได้รวบรวมเนื้อหา สาระที่สำคัญจากแนวคิด ทฤษฎี วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง และ
นำเสนอเรียงตามลำดับหัวข้อต่อไปนี้

1. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับความต้องการและการพัฒนาตนเอง
 - 1.1 ทฤษฎีความต้องการของมนุษย์
 - 1.2 แนวคิดของการพัฒนาตนเอง
2. ความสำคัญและความจำเป็นในการพัฒนาตนเองของข้าราชการครู
3. บทบาทของคหกรรมศาสตร์ในการพัฒนาชุมชน
 - 3.1 ความหมายและความสำคัญของคหกรรมศาสตร์
 - 3.2 ประโยชน์ของวิชาชีพคหกรรมศาสตร์
 - 3.3 คุณภาพชีวิตในมิติของคหกรรมศาสตร์
4. แนวคิดในการพัฒนาตนเองทางด้านคหกรรมศาสตร์ของข้าราชการครู
โรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน
 - 4.1 การจัดการเรียนการสอนคหกรรมศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา
 - 4.2 การพัฒนาตนเองของข้าราชการครูสำนักงานคณะกรรมการการศึกษา
ขั้นพื้นฐาน
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับความต้องการและการพัฒนาตนเอง

ทฤษฎีความต้องการของมนุษย์

ทฤษฎีความต้องการของมนุษย์ตามทัศนะของ Bayton (อ้างถึงใน กิติ ตย์คานนท์, 2543, หน้า 88) ได้สรุปความต้องการทางจิตใจของมนุษย์ว่ามี 3 ประการ ได้แก่

1. ความต้องการความรัก และการมีพวก เป็นความต้องการทางจิตใจขั้นต้น การที่จะยอมให้กลุ่มยอมรับเป็นพวก ขึ้นอยู่กับตัวเรา โดยยึดหลักที่ว่า ถ้าต้องการจากเขาเราต้องให้เขาก่อน หรือถ้าต้องการให้เขารัก เราต้องรักเขาก่อน
2. ความต้องการชื่อเสียงเกียรติยศ และความเด่น ซึ่งจะทำให้คนอื่นยอมรับนับถือ ยกย่องเรา และเราจะมีอิทธิพลเหนือผู้อื่น
3. ความต้องการที่จะรักษาเกียรติยศชื่อเสียง และความเด่นนั้น ให้อยู่คงที่ตลอดไป จึงจะเป็นความสำเร็จสมหวังในชีวิต

Maslow (อ้างถึงใน มุกดา ศรียงค์, 2542, หน้า 230) ได้เสนอทฤษฎีเกี่ยวกับความต้องการของมนุษย์ที่มีชื่อเสียง สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ดีในทุกวัฒนธรรม ทุกลักษณะวิชาชีพของบุคคล โดยชี้ให้เห็นว่า ความต้องการพื้นฐานของมนุษย์สามารถจัดลำดับความสำคัญของความต้องการ (hierarchy of needs) ออกเป็น 5 ระดับ และความต้องการแต่ละระดับเป็นแรงจูงใจทำให้มนุษย์แสดงพฤติกรรมออกมาเพื่อสิ่งที่ต้องการจากระดับต่ำสุด ไปสู่ระดับสูงสุด ดังนี้

ภาพ 1 ทฤษฎีเกี่ยวกับความต้องการของ Maslow

ที่มา. จาก จิตวิทยาทั่วไป (หน้า 230), โดย มุกดา ศรีรงค์, 2542, กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, คณะศึกษาศาสตร์, ภาควิชาจิตวิทยา.

จากทฤษฎีของ Maslow ความต้องการขั้นพื้นฐาน หรือขั้นแรกเป็นความต้องการที่เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติเมื่อเกิดขึ้นแล้ว จะมีแรงอย่างหนึ่งเกิดขึ้น เพื่อให้ความต้องการบรรลุเป้าหมาย แรงนั้นเกิดขึ้นภายในตัว ซึ่งบังคับได้ยาก เรียกว่า “แรงขับ” (drive)

แต่ความต้องการทางจิต คือ ความต้องการตั้งแต่ขั้นที่ 2-5 ตามทฤษฎีนั้น เกิดขึ้นจากการเรียนรู้และประสบการณ์ ความต้องการทางจิตนี้เมื่อเกิดขึ้นแล้วจะมีแรง ๆ หนึ่ง เช่นเดียวกัน ที่จะนำคนให้เกิดพฤติกรรมนำไปสู่เป้าหมาย แรงนี้มีความรุนแรงน้อยกว่า “แรงขับ” เป็น “แรงจูงใจ” (motive) ซึ่งเป็นตัวผลักดันให้บุคคลที่เป็นเจ้าของการเกิดพฤติกรรมที่นำไปสู่เป้าหมาย ส่วน กิติ ตยัคคานนท์ (2543, หน้า 101-104) ได้กล่าวถึง

ทฤษฎีของ Frederick Herzberg ซึ่งกล่าวว่าปัจจัยจูงใจ 2 ประการ ที่เป็นแรงจูงใจให้คนอยากทำงาน คือ

1. ปัจจัยไฮยีน (hygiene factor) ได้แก่ ความต้องการทางกาย และจิตใจทั้งหมด ตามทฤษฎีของ Herzberg กล่าวว่า ปัจจัยไฮยีนนี้ เกี่ยวข้องกับ เงินเดือน รางวัลต่าง ๆ สวัสดิการ ตำแหน่ง สถานภาพทางการงาน ฯลฯ

2. ปัจจัยจูงใจ (motivation factor) เป็นปัจจัยที่กระตุ้นมนุษย์ ให้อยู่ในสถานะที่อยากทำงาน ตามแนวคิดของ Herzberg งานจะทำให้คนเกิดความรู้สึกว่า

2.1 งานที่ทำนั้นเป็นสิ่งที่น่าสนใจ ไม่น่าเบื่อหน่าย เป็นสิ่งท้าทาย ต้องใช้ความพยายามอย่างเต็มที่

2.2 มีอิสรภาพที่จะทำงานตามที่ได้รับมอบหมาย สามารถใช้ความคิดริเริ่มของตนเองได้อย่างเต็มที่

2.3 การทำงานทำให้ผู้ทำเกิดการพัฒนาตนเอง ได้มีความรู้ ทักษะความสามารถ ประสบการณ์เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ

ดังนั้น จากทฤษฎีความต้องการทางจิตใจของ Bayton ทฤษฎีความต้องการของ Maslow และทฤษฎีว่าด้วยปัจจัยจูงใจของ Herzberg ที่สอดคล้องกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ สรุปได้พอสังเขป ดังนี้

1. ความต้องการเป็นพลังจิต ที่เป็นตัวเร้าให้เกิดการกระทำของบุคคล พลังจิตนี้ เกิดจากการกระตุ้นของสิ่งเร้า ภายในหรือภายนอกร่างกาย

2. ความต้องการทำให้มนุษย์เกิดความสนใจการเลือกกำหนดพฤติกรรมของตนเอง เกิดพลังงาน เกิดพฤติกรรม จนกระทั่งบรรลุเป้าหมายที่สุด

3. มนุษย์มีความต้องการทั้งทางกายและทางจิต ความต้องการทางกายเป็นรูปธรรม ซึ่งเกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ของร่างกายและชีวิต รวมทั้งต้องการความรู้ และทักษะ ส่วนความต้องการทางจิตนั้น เป็นนามธรรมซึ่งเกิดขึ้นภายหลังที่มนุษย์ได้รับการตอบสนอง ความต้องการทางกายที่บุคคลนั้นคิดว่าพอแล้ว

นิพนธ์ คันธเสวี (2528, หน้า 36) ให้ทัศนะว่า ความต้องการแบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ ความต้องการปฐมภูมิ (primary needs) และความต้องการทุติยภูมิ (secondary needs) ความต้องการปฐมภูมิเป็นความต้องการทางชีวภาพ หรือทางกายภาพ

ส่วนความต้องการทุกขณินั้นเป็นความต้องการทางอารมณ์และจิตใจ ความต้องการทุกขณินั้น เป็นสิ่งที่มองเห็นได้ยาก หรือเข้าใจยาก เพราะมันเกี่ยวกับอารมณ์ ความคิด จิตใจ ซึ่งมักจะปรากฏขึ้นเมื่อคนเรามีวุฒิภาวะสูงขึ้น ความต้องการประเภทนี้มีความสลับซับซ้อนมาก แต่มีความสำคัญต่อบุคคลในความสัมพันธ์เพราะความสัมพันธ์ของคนเราส่วนใหญ่เป็นเรื่องความคิดจิตใจ มากกว่าร่างกาย

สรุปทฤษฎีความต้องการของมนุษย์ กล่าวว่ามนุษย์มีความต้องการ 2 ด้าน คือ ทางด้านสรีระ และทางด้านจิตใจ เมื่อมนุษย์ได้รับการตอบสนองความต้องการของตนเองทั้ง 2 ด้านแล้วก็จะเกิดความพึงพอใจ แต่ในขณะเดียวกันถ้าความต้องการไม่ได้รับการตอบสนองก็จะเกิดความรู้สึกในทางตรงกันข้ามและแสดงอาการหรือพฤติกรรมออกมาต่อสิ่งนั้น ๆ

แนวคิดของการพัฒนาตนเอง

การพัฒนาตนเองเป็นเรื่องสำคัญของวิชาชีพครู ข้าราชการครูจะต้องทำหน้าที่สอนอบรม แนะนำให้ความรู้ ข้อคิด แก่ใจ ปรับปรุง เสริมสร้างให้นักเรียนได้บรรลุ คือ คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น การพัฒนาตนเองทำให้เป็นคนมีความรู้ทันต่อเหตุการณ์เป็นคนทันสมัยควรเป็นหน้าที่ที่ข้าราชการครูควรกระทำ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษา-แห่งชาติ (2542, หน้า 33) ได้กล่าวว่า การพัฒนาตนเอง หมายถึง การที่บุคลากรพัฒนาความรู้ความสามารถในการทำงานด้วยตนเองหรือหน่วยงานจัดให้ ซึ่งในการพัฒนาความสามารถในการทำงานด้วยตนเองนี้ จะเป็นวิธีหนึ่งที่ช่วยให้บุคลากรได้พัฒนาความสามารถในการทำงานได้เป็นอย่างดี สอดคล้องกับ สำนักงานคณะกรรมการ-ข้าราชการพลเรือน (2541, หน้า 85) ได้กล่าวว่า การพัฒนาตนเอง เป็นการส่งเสริมให้บุคคลมีความรู้ความสามารถ มีทักษะในการทำงานให้ดียิ่งขึ้น ตลอดจนทัศนคติที่ดีในการทำงาน อันจะเป็นผลให้การปฏิบัติงานมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น และสอดคล้องกับ สัมภาษณ์ แก้วอาภรณ์ (2530, หน้า 12) ที่กล่าวว่า การพัฒนาตนเอง หมายถึง การศึกษา และการเรียนรู้เนื้อหาสาระต่าง ๆ ด้วยวิธีการศึกษาดูด้วยตนเองและหน่วยงานจัดให้ นอกจากนี้ สุมิตร อาชวนิจกุล (2530, หน้า 18) ยังกล่าวว่า การพัฒนาตนเอง หมายถึง การพัฒนาตนเองด้วยตนเอง หรือการสนใจตนเองในการสร้างอุปนิสัยที่ดีเข้าทดแทน

อุปนิสัยที่ไม่ดี อันจะยังประโยชน์ที่ดีให้แก่ตัวเองในการอยู่ภายในสังคมได้อย่างสงบสุข และมีความก้าวหน้าในงานด้วย รวมทั้งการพัฒนาเพื่อให้ตนเองเป็นที่พึ่งของครอบครัว หรือบุตรหลานต่อไป ในขณะที่ มนุญ วงศ์นารี (2526, หน้า 8) กล่าวว่า การพัฒนาตนเอง คือ การพัฒนา 4 ขั้นตอน อันได้แก่ ขั้นตอนที่ 1 การสำรวจ และวิเคราะห์ตัวเองเพื่อที่จะ รู้จักตัวเอง ขั้นตอนที่ 2 การกำหนดความคาดหวังใหม่และการวางแผนเปลี่ยนแปลง ขั้นตอนที่ 3 การดำเนินการเปลี่ยนแปลงโดยการนำตนเอง ขั้นตอนที่ 4 คือ การสร้างความเข้มแข็งโดยการขยายโลกทัศน์ที่กว้างขวางขึ้น นอกจากนี้ การพัฒนาตนเองหรือ การพัฒนาความเจริญส่วนบุคคล หมายถึง การที่บุคคลได้พัฒนาตัวเองหลาย ๆ ทิศทาง เพื่อให้บรรลุในศักยภาพของตนเอง มีปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับผู้อื่น เพิ่มพูนความรู้เท่าทันตนเอง ก่อให้เกิดการยอมรับตนเองและผู้อื่นมากขึ้น ความเจริญส่วนบุคคลเป็นภาวะที่ต่อเนื่องกัน ตลอดชีวิตมนุษย์จะอาศัยกระบวนการรับรู้จากประสบการณ์และการได้สัมผัสสิ่งแวดล้อม รอบ ๆ ตัว ทางด้าน Gaff (อ้างถึงใน มานพ สุตสงวน, 2537, หน้า 106) ให้ทัศนะเกี่ยวกับการพัฒนาครูไว้ว่า การพัฒนาครูจะมุ่งที่ตัวครู เป็นการพัฒนาความก้าวหน้าของบุคคล ในด้านความรู้ ทักษะ การรับรู้ และเทคนิคต่าง ๆ ในการเรียนการสอน รวมทั้งส่งเสริม ความสัมพันธ์กับนักเรียนและเพื่อนร่วมงาน

ดังที่กล่าวมาแล้วอาจสรุปได้ว่า การพัฒนาตนเองนั้น ขึ้นอยู่กับความมุ่งมั่น มานะ ตั้งใจ ที่ต้องการจะพัฒนาความเจริญส่วนบุคคล เป็นการดำเนินการให้บุคคลได้เพิ่มพูน ความรู้ ความสามารถ ทักษะ อุปนิสัย วิธีในการทำงานและการดำรงชีวิตเพื่อให้เกิด ประสิทธิภาพตามต้องการ และให้ได้ผลงานที่ดียิ่งขึ้นกว่าเดิม

ความสำคัญและความจำเป็นในการพัฒนาตนเองของข้าราชการครู

จากแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 (2550-2554) ได้ให้ความสำคัญของการจัดการศึกษา และการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ อยู่ในระดับสูงยิ่งนั้น เพราะมีความเชื่อว่าเมื่อประชากรในประเทศมีความรู้ หรือมีการศึกษาที่ดีแล้ว ย่อมจะทำให้การพัฒนาประเทศเป็นไปได้อย่างรวดเร็ว ประกอบกับเศรษฐกิจ และสังคมปัจจุบัน มีแนวโน้มเปลี่ยนจากสังคมเกษตรกรรมไปเป็นสังคมอุตสาหกรรม ภายใต้เทคโนโลยี

การสื่อสารที่ทันสมัย โดยอาศัยความรู้ของบุคลากรเป็นฐานในการพัฒนา จึงทำให้สังคม การศึกษามีความต้องการและจัดการองค์การต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับแนวคิดของ คณะกรรมการการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่ได้กำหนดไว้ว่า “จะต้องเร่ง พัฒนาทรัพยากรมนุษย์ คุณภาพชีวิต สิ่งแวดล้อม และทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อให้ สังคมไทยในอนาคตเป็นสังคมที่มีเศรษฐกิจดี ไม่มีปัญหา และมีการพัฒนาที่ยั่งยืน” ซึ่งตรงกับหลักการของคหกรรมศาสตร์ (ผุสดี เข้มสกุลธนา, 2549, หน้า 32)

ในทัศนะของคนไทยโดยทั่วไป คำว่า “ครู” หมายถึง ผู้ที่ควรแก่การเคารพ เพราะ ครู คือ ผู้ให้ความรู้ เป็นผู้เสียสละ และมีความหวังคืออย่างจริงใจต่อศิษย์ และถือว่า ครู คือ ปุชนิยบุคคล ครูจึงเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาเยาวชนของชาติให้เป็นผู้ใหญ่ที่มีประสิทธิภาพ ครูจึงต้องพัฒนาตนเองอยู่ตลอดเวลา ต้องอาศัยความรู้ ทักษะ ความสามารถ ความคิดสร้างสรรค์ ที่ไม่มีขอบเขตมาช่วยในการปฏิบัติงาน และต้องอาศัยความคิด หลายความคิดจากหลายสาขาวิชามารวมกันอย่างจริงจัง เพื่อเป็นการสร้างประสบการณ์ โดยตรงให้แก่บุคลากร ได้มีความรู้ ความชำนาญอย่างกว้างขวาง (สุวรี เทียงทัศน, 2542, หน้า 20) ดังพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว “ครูที่แท้นั้นต้องเป็นผู้ทำ ความดี คือ ต้องหมั่นขยัน และอดสาหะพากเพียร ต้องเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และเสียสละ ต้อง หนักแน่นอดกลั้น และอดทน ต้องรักษาวินัยให้สำรวม ระมัดระวังความประพฤติปฏิบัติ ของตนให้อยู่ในระเบียบแบบแผนที่ตั้งงาม ต้องปลื้มตัว ปลื้มใจจากความสะอาดสบาย และความสนุกรื่นเริงที่ไม่สมควรแก่เกียรติของตน ต้องตั้งใจให้มั่นคงแน่วแน่ ต้องซื่อสัตย์ รักษาความจริงใจ ต้องเมตตาหวังดี ต้องวางใจเป็นกลางไม่ปล่อยไปตามอำนาจคติ ต้อง อบรมปัญญาให้เพิ่มพูนสมบูรณ์ขึ้น ทั้งด้านวิชาการ และความฉลาดรอบรู้ในเหตุผล” (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2545, หน้า 59) จากพระราชดำรัสของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช จะเห็นได้ว่า วิชาชีพครูนั้นมิใช่ว่าผู้หนึ่ง ผู้ใดจะเป็นได้โดยง่าย ครูที่แท้นั้นจะต้องเป็นผู้เสียสละอันใหญ่หลวง และแน่วแน่ใน การพัฒนาตนเพื่อเป็นกำลังสำคัญในการ “สร้างคน” ของสังคมสืบไป การพัฒนาตนเอง ของครูสู่ความเป็นเลิศนั้นควรดำเนินการ ดังนี้

1. การวิเคราะห์ตนเอง ครูจะต้องสำรวจ และวิเคราะห์ข้อบกพร่องของตนเพื่อ รู้จักตนเอง และนำผลมาหาทางปรับปรุงแก้ไข ครูต้องเริ่มต้นดูแลรักษาสุขภาพร่างกาย

ให้สมบูรณ์แข็งแรง แต่งกายให้เหมาะสมตามกาลเทศะ และแบบแผนทางวัฒนธรรม ยึดมั่นในความซื่อสัตย์ สุจริต ยุติธรรม มีความอ่อนน้อมถ่อมตน อดทนเสียสละ ความรู้สึกรู้สีกว่าคนในตนเอง การมองเห็นความดีงามของตนเอง และรู้สึกรู้สีกว่าตนเอง มีเป้าหมายในชีวิต มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และความรู้ทางทฤษฎีทางการศึกษา มีประสบการณ์กว้างขวาง สามารถวางแผนและดำเนินงานได้สำเร็จ มีทักษะ และความสามารถในการทำงานร่วมกับผู้อื่น มีความรู้ด้านวิชาการสามารถสอน หรือสาธิตให้เพื่อนร่วมงานได้ และสามารถจัดการกับอารมณ์ได้อย่างเหมาะสมเมื่อมีปัญหา หรือความขัดแย้งได้

2. การวางแผนเพื่อพัฒนาตนเอง ครูจะต้องนำผลการสำรวจ และวิเคราะห์ตนเอง มาใช้ในการกำหนดเป้าหมายของการพัฒนาตนเอง โดยมีการวางแผน กำหนดแนวทาง และระยะเวลาในการพัฒนาโดยจัดลำดับความสำคัญให้สอดคล้องกับสภาพของปัญหาที่แท้จริง โดยกำหนดทางเลือกให้เหมาะสมกับการแก้ปัญหาทั้งด้านการดำรงชีวิต และวิชาชีพครู การวางแผนในการพัฒนาตนเองนั้นครูควรศึกษาหาความรู้จากเอกสาร ตำรา และจากแหล่งความรู้ต่าง ๆ มาประกอบ.

3. การพัฒนาตนเอง ครูจะต้องพัฒนาตนเองโดยการแก้ปัญหาตามสภาพปัญหาอย่างแท้จริง มีการตรวจสอบข้อบกพร่องของตนเองอย่างสม่ำเสมอ การยอมรับความคิดเห็นของส่วนรวม มีความกระตือรือร้นในการแสวงหาข้อมูลข่าวสาร สารสนเทศ การศึกษาต่อ หรือการเข้ารับการอบรม สัมมนาอย่างสม่ำเสมอ อีกทั้งครูจะต้องพัฒนาตน ด้วยการเป็นแบบอย่างที่ดีในการปฏิบัติงานตามจรรยาบรรณวิชาชีพ และการปฏิบัติหน้าที่ของพลเมืองที่ดีของประชาชาติ

จะเห็นได้ว่า การพัฒนาตนเองของครูเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิต และการปฏิบัติงานเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของชีวิต ด้วยเหตุนี้ครูจำเป็นจะต้องมีการปรับเปลี่ยน และแสวงหาพัฒนาการเรียนรู้เพื่อเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถรวมไปถึงการพัฒนา ด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม สติปัญญาโดยอาศัยการสำรวจวิเคราะห์ตนเอง การวางแผน พัฒนา และการพัฒนาตนเองเพื่อให้มีวิสัยทัศน์ทางการศึกษาที่กว้างไกลเพื่อนำพาตน ไปสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดี

ดังนั้น ข้าราชการครู จึงเป็นบุคคลที่จำเป็นต้องพัฒนาตนเอง ปรับปรุงตนเองอยู่เสมอ เพื่อให้คุณภาพในการทำงานและคุณภาพของการดำรงชีวิตดีขึ้นเรื่อย ๆ เป็นบุคคล

ที่ต้องประเมินตนเอง หาแนวคิดใหม่ ๆ เพื่อดำเนินการพัฒนาตนเอง และตัดสินใจด้วยตนเอง เพราะข้าราชการครูมีบุคคลที่ต้องรอคำสั่ง หรือคำแนะนำอย่างเดียว แต่จะต้องเสาะแสวงหาแนวทางวิธีการที่แปลกใหม่อื่น ๆ อยู่ตลอดเวลา

บทบาทของคหกรรมศาสตร์ในการพัฒนาชุมชน

ความหมายและความสำคัญของคหกรรมศาสตร์

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ได้ให้ความหมายของคหกรรมศาสตร์ไว้ว่า “คหกรรมศาสตร์” หมายถึง วิชาที่เกี่ยวข้องกับความรู้ทางวิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ โดยมุ่งเน้นพัฒนาครอบครัว ด้วยการจัดทรัพยากรบุคคล วัสดุและสิ่งแวดล้อม เพื่อพัฒนาอาชีพ และเสริมสร้างคุณภาพชีวิต ความมั่นคงของสถาบันครอบครัว (ราชบัณฑิตยสถาน, 2542, หน้า 233)

เมื่อย้อนไปในยุคกรีกคลาสสิก Aristotle มองเห็นว่า ครอบครัวดีเป็นรากฐานของสังคมดี และความต้องการที่จะบรรลุถึงการมีชีวิตที่ดี ซึ่งหมายถึง การผลิตผลเมืองดี จากความหมายที่จำกัดเฉพาะเพียงเรื่องครอบครัว ต่อมานักคหกรรมศาสตร์หลายคนได้ร่วมกันพัฒนาความหมายของคหกรรมศาสตร์ จากการประชุมสัมมนา Lake Placid Conference ครั้งที่ 4 ซึ่งเป็นการประชุมสัมมนาที่จัดขึ้นเป็นประจำปีทุก ๆ 10 ปี ของนักคหกรรมศาสตร์มีข้อสรุปว่า คหกรรมศาสตร์ คือ การศึกษาในเรื่องกฎหมาย สภาพแวดล้อม หลักการและแนวทางการคิด ที่เกี่ยวกับสภาพแวดล้อมทางกายภาพของคน และธรรมชาติของคน ความเป็นอยู่ในสังคม โดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างคนและสังคม (East อ้างถึงใน ประหยัด สายวิเชียร, 2538, หน้า 2)

นอกจากนี้ Satening St. Marie นายกสมาคมนคหเศรษฐศาสตร์แห่งสหรัฐอเมริกา ได้เห็นพ้องกับคำจำกัดความของคหกรรมศาสตร์ โดยมี Fr. Lemy Vollmy ผู้นำสหพันธ์คหเศรษฐศาสตร์นานาชาติ ที่กล่าวไว้ว่า คหกรรมศาสตร์เป็นศิลปะ และวิทยาศาสตร์ที่สัมพันธ์กับการดำเนินชีวิตไปข้างหน้าของครอบครัว ซึ่งหมายถึง นักคหกรรมศาสตร์เป็นผู้เกี่ยวข้องกับครอบครัว และเป็นผู้รวมความรู้ทางวิทยาศาสตร์ และมนุษยวิทยา

เข้าไว้ด้วยกัน เพื่อให้บุคคลนั้น ๆ สามารถจัดการกับการเปลี่ยนแปลง และการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ มาปรับปรุงความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น ดังนั้น คหกรรมศาสตร์ คือ การสังเคราะห์ การพัฒนาความรู้โดยผู้ทำงาน ทั้งในด้านกายภาพ ชีววิทยา และวิทยาศาสตร์ สังกมไปพร้อม ๆ กับความรู้ทางด้านศิลปะ และมนุษยวิทยาเพื่อปรับปรุงความเป็นอยู่ของครอบครัว ดังนี้ (Phillips อ้างถึงใน อุทิน คุณาแจ่มจรัส, 2547, หน้า 14)

1. ความสัมพันธ์ของครอบครัวและพัฒนาการเด็ก
2. เศรษฐศาสตร์ และการบริโภคของบุคคล และความเป็นอยู่ของครอบครัว
3. โภชนาการ ในเรื่องความต้องการอาหาร การเลือกอาหาร การถนอมรักษาอาหาร การเตรียมและการใช้อาหาร
4. การออกแบบ การเลือกสรร และการดูแลเสื้อผ้า รวมถึงความสำคัญของเสื้อผ้าทางด้านจิตวิทยาและความสำคัญทางสังคม
5. การเลือกเส้นใยสำหรับเสื้อผ้าและเครื่องใช้ในบ้าน
6. การดูแลที่อยู่อาศัยของครอบครัว และอุปกรณ์เครื่องตกแต่งบ้าน
7. การบูรณาการศิลปะให้เป็นส่วนหนึ่งที่ใช้ในชีวิตประจำวัน
8. การจัดการในการใช้ทรัพยากรอย่างมีคุณค่า มีเป้าหมายของแต่ละบุคคลและครอบครัวหรือสังคม
9. ความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน และภาพรวมของรูปแบบความรู้ที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคงของชีวิตครอบครัว

คำว่า คหกรรมศาสตร์ ได้ใช้เป็นครั้งแรกในวงการศึกษาไทยเมื่อปี พ.ศ. 2502 โดยการคิดค้นหาคำของท่านพระยาอนุমানราชชน ซึ่งท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญทางภาษาไทย ทั้งนี้ เพื่อให้ใกล้เคียงคำว่า Home Economics และได้มีการบัญญัติเป็นศัพท์ทางการศึกษา ในปี พ.ศ. 2517 และให้ใช้คำอื่น ๆ ที่มีความหมายเดียวกันหรือใกล้เคียงกัน คหกรรมศาสตร์ นั้นมีความหมายหลายลักษณะ แล้วแต่ว่าจะมีพื้นฐานสาขาใดมากน้อยกว่ากัน ดังที่นักวิชาการได้ให้ความหมายต่อไปนี้

อมรรัตน์ เจริญชัย (2535, หน้า 5) ได้ให้ความคิดเห็นว่า คหกรรมศาสตร์เป็นศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับความต้องการของมนุษย์ และวิธีการต่าง ๆ ที่จะสนองความต้องการเหล่านี้ได้จะต้องรู้จักใช้ รู้จักพัฒนา และรู้จักการจัดการทรัพยากรต่างๆ ทั้งคน และวัสดุให้เกิด

ประโยชน์แก่ครอบครัวและชุมชน ทั้งในปัจจุบันและอนาคต ซึ่งสอดคล้องกับ พิณทิพย์ บริบูรณ์สุข (2537, หน้า 1) ซึ่งกล่าวไว้ว่า คหกรรมศาสตร์เป็นวิชาที่ว่าด้วยหลักการต่าง ๆ ของการครองเรือน เป็นวิชาที่รวมวิชาต่าง ๆ หลายวิชาเข้าไว้ด้วยกัน ซึ่งว่าด้วยความต้องการทางกาย ทางใจ ทางสังคมและทางเศรษฐกิจ นอกจากนี้วิชาเหล่านี้จะมีเนื้อหาที่อยู่ในเครือเดียวกันแล้ว คหกรรมศาสตร์ยังเกี่ยวข้องกับวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ สังคมศาสตร์ และศิลปะอันเกี่ยวข้องกับปัญหาของครอบครัว ความสำคัญทางวิชา คหกรรมศาสตร์นั้น ปรากฏชัดในเรื่องบ้าน และครอบครัวซึ่งมีอิทธิพลต่อสุขภาพกาย และสุขภาพจิตของสมาชิกในครอบครัว นอกจากนี้ นนทลี พรธาดาวิทย์ และอมรรัตน์ อนันต์วรารักษ์ (2551, หน้า 2) ให้ความเห็นว่า คหกรรมศาสตร์เป็นวิชาที่ช่วยอนุรักษ์ และสืบทอดศิลปะและวัฒนธรรมไทย แสดงเอกลักษณ์ของชาติและภูมิปัญญาเกี่ยวกับชีวิตและความเป็นอยู่ของมนุษย์ พัฒนาคุณภาพชีวิตของคน ชุมชน สังคม และประเทศชาติ ใช้ในการดำรงชีวิต เป็นสาขาที่สร้างสรรค์ สร้างและผลิตสิ่งอุปโภค บริโภคที่ดีมีคุณภาพ และประกอบอาชีพได้หลากหลาย

ดังนั้น คหกรรมศาสตร์ จึงไม่ใช่สาขาวิชาชีพที่ปฏิบัติแต่เฉพาะเรื่องของการเป็นอยู่ของครอบครัวเท่านั้น แต่คหกรรมศาสตร์รวมทุกเรื่องที่กำลังกล่าวมา โดยการผสมผสานความรู้จากศาสตร์หลาย ๆ สาขาเข้าด้วยกัน เพื่อสนับสนุนความเข้มแข็งของครอบครัว และความเป็นอยู่ของบุคคล

กล่าวโดยสรุปได้ว่า คหกรรมศาสตร์เป็นศาสตร์ที่รวมสาขาวิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะมาผสมผสานกัน โดยเกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่และการดำรงชีวิตของมนุษย์มากที่สุด รวมไปถึงการจัดการและการพัฒนาคุณภาพชีวิต ให้ดีขึ้นส่งผลต่อครอบครัว ชุมชน ทรัพยากร เศรษฐกิจและสังคม

ความสำคัญของคหกรรมศาสตร์ คหกรรมศาสตร์ เป็นศาสตร์ที่ตอบสนองความต้องการส่วนบุคคลและสังคม เนื่องจากคหกรรมศาสตร์ มีเป้าหมายเพื่อสร้างสมดุลระหว่างครอบครัวและสิ่งแวดล้อม ทั้งในระดับจุลภาค และมหภาค โดยพัฒนาผู้เรียน ให้เป็นสมาชิกครอบครัวที่มีคุณภาพสามารถใช้ความรู้ส่งเสริมคุณภาพชีวิตของตนและครอบครัวในชุมชน (อมรรัตน์ อนันต์วรารักษ์, 2548, หน้า 22) จึงถือได้ว่า เป็นศาสตร์ เพื่อครอบครัวและผู้บริโภค

ครอบครัวเปรียบเสมือนจุดเริ่มต้นที่สนับสนุนให้คนมีพัฒนาการ ครอบครัวจึงมีความสำคัญในการกำหนดขอบเขต ความต้องการขั้นพื้นฐาน ทัศนคติ และการถ่ายทอดรูปแบบการเรียนรู้ รูปแบบการตอบสนองต่อสภาพแวดล้อม วิธีการคิด ความมีเหตุผล และการแสดงออก สถานะครอบครัวจึงมีส่วนในการพัฒนาคน Laster and Dohner (อ้างถึงใน เสาวพร เมืองแก้ว, 2538, หน้า 84) กล่าวว่า คหกรรมศาสตร์เป็นศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติที่เกิดขึ้นจริงในรูปแบบต่าง ๆ ครอบครัวเป็นหน่วยที่รวมบุคคลที่มีค่านิยมและเป้าหมายบางประการร่วมกัน มีความรับผิดชอบในการตัดสินใจ การใช้ทรัพยากร และการผูกพันซึ่งกันและกัน โดยทางชีววิทยา และทางกฎหมาย เป็นทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภค และช่วยพัฒนาสมาชิกให้มีคุณภาพ และศักยภาพ สามารถเป็นกำลังของการพัฒนาประเทศได้ต่อไป

มณี โกสุมาศ (2540, หน้า 64) ได้ให้ความคิดเห็นความสำคัญเกี่ยวกับวิชาคหกรรมศาสตร์ไว้ ดังนี้

1. การศึกษาคหกรรมศาสตร์จะช่วยให้การศึกษาโดยทั่ว ๆ ไป บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ วิชานี้จะช่วยแก้ปัญหาครอบครัวและชุมชนได้อย่างดี
2. การศึกษาวิชาคหกรรมศาสตร์ควรเป็นการศึกษาที่ต่อเนื่อง โดยเริ่มตั้งแต่วัยเด็ก เพราะถือว่าผู้เรียนจะสามารถปรับตัวให้เข้ากับโลกที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาได้
3. วิชาคหกรรมศาสตร์จะต้องเรียนจากปัญหา จำเป็นที่หลักสูตรจะต้องเปิดกว้าง และมีการปรับปรุงอยู่เสมอ ทั้งนี้ต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานความต้องการและความสนใจของผู้เรียน
4. วิชาคหกรรมศาสตร์มีอิทธิพลต่อสังคม ช่วยพัฒนาสังคม และประเทศเป็นวิชาที่มีคุณค่ามีเกียรติและเป็นที่ยอมรับของสังคมอย่างยิ่ง

สอดคล้องกับ กุลขนิษฐ ราชนบุญวัฒน์ (2552, หน้า 30) ที่กล่าวว่า ส่วนประกอบที่สำคัญด้านเนื้อหาและวิชาที่นักคหกรรมศาสตร์ต้องแสดงให้เห็นอย่างน้อย 3 ด้าน ได้แก่

1. เน้นที่ความจำเป็นพื้นฐาน และสิ่งเกี่ยวข้องที่จำเป็นต้องใช้ในชีวิตประจำวันของบุคคลและครอบครัว และเป็นความจำเป็นทั้งระดับบุคคล ระดับชุมชน และระดับโลก ซึ่งสภาพความเป็นอยู่จะถูกยกระดับ

2. การบูรณาการความรู้ กระบวนการ และทักษะจากหลายศาสตร์ที่สังเคราะห์จากศาสตร์หลายศาสตร์แขนงต่าง ๆ และข้ามศาสตร์ และแสดงความสามารถที่จะทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลง เพื่อยกระดับความเป็นอยู่ที่ดี และสนับสนุนบุคคล ครอบครัว และชุมชนทุกระดับ และทุกภาคส่วนของสังคม

3. การรับรองว่ามติดคหกรรมศาสตร์อยู่บนพื้นฐานวิชาชีพที่สามารถทำให้ยั่งยืนได้ เพราะลักษณะเหล่านี้ทำให้คหกรรมศาสตร์อยู่ในตำแหน่งสำคัญ ที่ทำงานร่วมกับวิชาชีพอื่น

ประโยชน์ของวิชาชีพคหกรรมศาสตร์

วิชาชีพคหกรรมศาสตร์ ก่อให้เกิดประโยชน์หลายประการ ได้แก่ (พิณทิพย์ บริบูรณ์สุข, 2537, หน้า 15)

1. นำไปใช้ในชีวิตประจำวัน
2. ช่วยให้มีอาชีพ
3. ช่วยพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจครอบครัว ซึ่งจะเป็ประโยชน์ต่อสังคมและประเทศชาติ
4. ช่วยปรับปรุงพัฒนาการของบุคคล สังคม และประเทศ
5. ช่วยรักษาทรัพยากรของครอบครัวและชุมชน
6. ช่วยรักษาและสืบทอดศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงามของชาติไว้

ในประเทศสหรัฐอเมริกา ได้กล่าวถึงประโยชน์ในการเรียนการสอนคหกรรมศาสตร์ โดยมีเป้าหมายสำคัญ 3 ประการ คือ ผลิตบุคลากรครูเพื่อจะไปสอน เพราะถือว่าเป็นหัวใจที่จะทำให้คนรู้บทบาทของตนเองให้เป็นคนเข้มแข็ง ผลิตคนเข้าสู่วงการธุรกิจ ทั้งด้านอาหาร เสื้อผ้า พัฒนาการเด็กและเยาวชน การตกแต่งภายใน เป็นการผลิตบุคลากรเพื่อการประกอบอาชีพ และเป้าหมายสุดท้าย คือ การผลิตนักวิจัย นักออกแบบนวัตกรรมใหม่ และในศตวรรษที่ 21 มีแนวโน้มที่จะมองคุณลักษณะของตัวเองว่า คหกรรมศาสตร์จะเป็นวิชาที่มีการศึกษาวิจัยที่สัมพันธ์กับสวัสดิการสังคม สุขภาพของชุมชน โภชนาการ การบริหารสถาบันและธุรกิจ ในที่ประชุมของสหพันธ์คหกรรมศาสตร์แห่งอเมริกา

(American Home Economics Association--AHEA) ได้กำหนดทิศทางของคหกรรมศาสตร์ไว้ว่า จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงของกิจการงานในบ้าน ในชีวิตครอบครัว ให้กลายเป็นระบบสิ่งแวดล้อม อันสัมพันธ์กับมนุษยชาติ และสัมพันธ์ซึ่งกันและกันกับสิ่งแวดล้อมที่กำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ดังนั้น แนวโน้มของคหกรรมศาสตร์ในอนาคตจะต้องเน้นศิลปวัฒนธรรม สุนทรียภาพ คือ ครูที่มีความต้องการพัฒนาตนเองทางคหกรรมศาสตร์จะต้องรู้จักวิพากษ์ตนเอง ว่าตัวเองควรมีบทบาทอย่างไร โดยมีแนวทางของการบูรณาการความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ครอบครัว ชุมชน และสิ่งแวดล้อม (Stage & Vincenti, 1997, p. 34)

เมื่อจัดกลุ่มของวิชาคหกรรมศาสตร์เข้าด้วยกันตามที่กล่าวมาแล้วนั้น สามารถแบ่งประโยชน์ออกตามแขนงวิชาได้ดังต่อไปนี้ (ทวิรัสมิ์ ธนาคม, 2543, หน้า 68)

1. ครอบครัวสัมพันธ์และพัฒนาการเด็ก ในปัจจุบันอัตราการหย่าร้าง หรือการแยกกันอยู่ของสามีและภรรยาสูงมากขึ้น ซึ่งมีผลกระทบต่อลูกมาก เมื่อไม่ได้รับความเอาใจใส่จากพ่อแม่เพียงพอก็หันไปหาเพื่อนที่มักจะชักจูงกันไปในทางที่เสื่อมเสีย เช่น การติดยาเสพติด การมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควร ปัญหาการทำแท้ง จนกลายเป็นปัญหาทางด้านสังคม หากได้รับความรู้ ความเข้าใจและการดูแลครอบครัวอย่างใกล้ชิดจะช่วยลดปัญหา และทำให้สังคมน่าอยู่ได้

2. อาหารและโภชนาการ ในยุคโลกาภิวัตน์คนส่วนใหญ่มักจัดหาอาหารสำเร็จรูปเพื่อความสะดวก ซึ่งควรต้องมีความรู้ทางด้านโภชนาการเพื่อที่จะได้จัดอาหารให้ได้ครบ 5 หมู่ หลีกเลียงอาหารที่มีไขมันสูงหรือคอเรสเตอรอลสูง หากต้องประกอบอาหารให้กับคนในครอบครัวเอง ก็ควรมีความรู้เกี่ยวกับการเลือกซื้ออาหารสด รู้วิธีการประกอบอาหารที่ถูกหลักโภชนาการ และสามารถรักษาคคุณค่าของอาหารให้มากที่สุด รวมทั้งความรู้เกี่ยวกับคุณค่าอาหารต่าง ๆ เพื่อที่จะจัดอาหารให้เหมาะสมกับสมาชิกทุกคนในครอบครัว และการเลือกใช้ภาชนะที่เหมาะสมในการประกอบอาหาร การดูแลรักษาครัว และภาชนะในการประกอบอาหารให้ถูกหลักอนามัย เพื่อสุขภาพของทุกคนในครอบครัว อีกทั้งยังสามารถนำไปประกอบเป็นอาชีพได้อีกด้วย

3. เส้นใย เครื่องแต่งกาย และศิลปะสัมพันธ์ เสื้อผ้าเครื่องแต่งกายทำด้วยเส้นใยอะไร มีคุณสมบัติอย่างไร เวลาอากาศร้อนควรสวมเสื้อผ้าที่ทำด้วยเส้นใยที่เย็นสบาย

เช่น ผ้า ลินิน ไม่ใช่ผ้าที่ทำจากใยสังเคราะห์ที่เก็บความร้อน ไม่สามารถระบายความร้อนได้ การแต่งกายควรแต่งด้วยเสื้อผ้าแบบไหน สีอะไร จึงจะเหมาะกับบุคลิกภาพของแต่ละบุคคล และการแต่งกายให้เหมาะสมกับโอกาสต่าง ๆ ในการแต่งกายไม่เพียงแต่เฉพาะเสื้อผ้าเท่านั้น หากรวมถึงการเลือกซื้อ เลือกใช้ รองเท้า เครื่องประดับ ตลอดจนการดูแลร่างกาย การเลือกทรงผม การเสริมสวยอีกด้วย และในขณะเดียวกันจำเป็นต้องเรียนรู้เกี่ยวกับการซ่อมแซม และการดูแลเสื้อผ้า เครื่องแต่งกายให้สามารถใช้ได้นานและคุ้มค่า

4. การจัดการในครอบครัวและเศรษฐกิจครอบครัว มนุษย์เป็นทรัพยากรที่สำคัญที่สุด ของประเทศและเป็นผู้บริโภค หากพลเมืองไม่บริโภคอย่างมีประสิทธิภาพก็จะขาดคุณภาพชีวิต ประเทศก็จะเจริญก้าวหน้าไปไม่ได้ ซึ่งในปัจจุบันผู้หญิงต้องทำงานนอกบ้านเพื่อช่วยหารายได้จุนเจือครอบครัว การจัดการต่างๆภายในบ้านจึงเป็นเรื่องที่ยุ่ยาก หากต้องมีการวางแผนล่วงหน้า การตัดสินใจต่าง ๆ สำคัญมาก การที่จะตัดสินใจแต่ละเรื่องได้ต้องมีความรู้ มีประสบการณ์ในเรื่องนั้น ๆ เมื่อวางแผนแล้วต้องดำเนินตามแผน และประเมินผลที่ออกมาว่าเป็นไปตามเป้าหมายที่วางไว้หรือไม่ เพราะเหตุใด เพื่อที่จะหาทางแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นต่อไป

5. บ้าน เครื่องเรือน และเครื่องใช้ บ้านคือที่อยู่อาศัยที่จำเป็น ความรู้ทางด้านคหกรรมศาสตร์จะเน้นทางด้านประโยชน์ใช้สอย การดูแลรักษาความสะอาด การจัดตกแต่งภายในและรอบ ๆ บริเวณของบ้าน เพื่อสุขอนามัยและสุขภาพจิต ของคนที่อาศัยอยู่ในบ้านนั้น ๆ ให้สามารถใช้พื้นที่ในบ้านได้อย่างคุ้มค่าที่สุด ตลอดจนการเลือกใช้เครื่องเรือนที่เหมาะสมกับการใช้งาน ทนทาน ดูแลรักษาง่าย มีคุณภาพ

คุณภาพชีวิตในมิติของคหกรรมศาสตร์

จีระ หงส์ลดารมภ์ (2531, หน้า 3) ได้ให้ความเห็นว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เป็นความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะสร้างความรู้ ทักษะ และประสบการณ์ของบุคคลผู้ปฏิบัติงานให้สามารถตอบสนองและรับการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ของสังคม และเศรษฐกิจ การพัฒนาบุคคลจะต้องมีการเชื่อมโยงและสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงนั้น ตามนัยของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ได้ให้ความคิดพื้นฐานไว้ 4 ประการ

1. การพัฒนาจะต้องสร้างความรู้ ความสามารถ และทักษะให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลง ทางเศรษฐกิจและสังคมปัจจุบัน

2. การพัฒนาจะต้องทำให้คนพอใจ มีกำลังใจในการทำงานอย่างเต็มที่ การจะทำอย่างนี้ได้ ก็จะต้องพัฒนาสิ่งแวดล้อมในการทำงานให้ดีขึ้นด้วย สิ่งแวดล้อมในการทำงานนั้นจะทำให้ผู้ทำงานมีความคิดริเริ่ม สร้างสรรค์ และระบบจิตใจที่พอเพียง

3. การพัฒนานั้น จะต้องพัฒนาคุณลักษณะของบุคคลด้วย คือ จะต้องพัฒนาให้ มีความสามารถในการเป็นผู้นำที่ดี ความสามารถในการมีความคิด กว้างไกล และมีความสามารถในการตัดสินใจที่ดี

4. การพัฒนาทัศนคติ (attitude) และค่านิยม (value) ประเพณีและวัฒนธรรม ที่เป็นปัจจัยสำคัญต่อการทำงาน และการปรับตัวเข้ากับสังคมได้ ถ้าหากว่าผู้ปฏิบัติงานไม่มีทัศนคติและความรับผิดชอบและจริยธรรมแล้ว การพัฒนาบุคคลก็ไม่มีประโยชน์

กุลขนิษฐ ราชชนบุญวัฒน์ (2552, หน้า 28-30) กล่าวว่า คหกรรมศาสตร์ มาจากศาสตร์ที่หลากหลายซึ่งผ่านการสังเคราะห์มาแล้ว การผสมผสานความรู้จากหลายศาสตร์เป็นสิ่งสำคัญ เพราะปรากฏการณ์ธรรมชาติต่าง ๆ และสิ่งท้าทายที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน ไม่ใช่สิ่งที่จะมองเห็นเพียงมิติเดียว เนื้อหาที่บูรณาการของคหกรรมศาสตร์ขึ้นอยู่กับบริบทที่ศึกษา ซึ่งรวมถึงอาหาร โภชนาการ และสุขภาพ สิ่งทอและเครื่องนุ่งห่ม บ้านและที่อยู่อาศัย การบริโภคนิยมและผู้บริโภคศาสตร์ การจัดการครัวเรือน การออกแบบและเทคโนโลยี วิทยาศาสตร์อาหาร การรับรองแขก การพัฒนามนุษย์ ครอบครัวยุคใหม่ การศึกษา การบริการชุมชน และอีกมากมาย ความสามารถในการดึงศาสตร์ต่าง ๆ มาบูรณาการถือเป็นความเข้มแข็งของวิชาชีพซึ่งคหกรรมศาสตร์มีเป้าหมายเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีและยั่งยืน เพื่อความชัดเจน คหกรรมศาสตร์สามารถแบ่งได้เป็น 4 มิติ ดังนี้

1. มิติวิชาการ เป็นสาขาวิชาที่ให้ความรู้แก่ผู้เรียน การทำวิจัย การสร้างองค์ความรู้ใหม่ และวิธีการคิดเพื่อวิชาชีพและสังคม

2. มิติการดำเนินชีวิตประจำวัน เป็นมิติเกี่ยวกับครัวเรือน ครอบครัวยุคใหม่ และชุมชนที่จะพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ และความจำเป็นพื้นฐานของมนุษย์

3. มิติหลักสูตร เป็นมิติที่ช่วยให้ผู้เรียนได้ค้นพบและพัฒนาความสามารถของตนเพื่อใช้ในการชีวิตด้วยการตัดสินใจ และการปฏิบัติอย่างมืออาชีพ หรือเป็นการเตรียมเพื่อชีวิต

4. มิติสังคม เป็นส่วนที่มีอิทธิพลและการพัฒนานโยบายที่ช่วยสนับสนุนบุคคล ครอบครัวและชุมชนให้มีความสามารถที่จะบรรลุผลสำเร็จและมีสภาพชีวิตที่ดี ช่วยให้ เกิดอนาคตที่ยั่งยืน

เพื่อให้ประสบความสำเร็จทั้ง 4 มิติของการปฏิบัติ วิชาชีพคหกรรมศาสตร์ต้อง ทำให้มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง และจะมีวิธีใหม่เสมอในการทำงาน ลักษณะที่สำคัญของ วิชาชีพคหกรรมศาสตร์ในศตวรรษที่ 21 คือ “ต้องเป็นบุคคลที่สามารถเรียนรู้สิ่งใหม่ได้ดี” นั่นคือ สามารถเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ หรือสามารถปรับตัวได้ดี ด้วยอนาคตมีการเปลี่ยนแปลง ที่รวดเร็ว มีประเด็นใหม่ ๆ และสิ่งท้าทายเกิดขึ้นตลอดเวลา

คหกรรมศาสตร์กับการพัฒนาคุณภาพชีวิต ดังที่กล่าวมาข้างต้นว่า คหกรรมศาสตร์ ประกอบด้วยวิชาการต่าง ๆ หลายสาขาซึ่งมีการประยุกต์เข้าด้วยกันเพื่อนำไปใช้ในการ ดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต ตลอดจนความต้องการของบุคคลในด้านต่าง ๆ

คุณภาพชีวิต (quality of life) หมายถึง ชีวิตของบุคคลที่สามารถดำรงชีวิตอยู่ ร่วมกับสังคมได้อย่างเหมาะสม ไม่เป็นภาระและไม่ก่อให้เกิดปัญหาแก่สังคม เป็นชีวิต ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ และสามารถดำรงชีวิตที่ขอบธรรมสอดคล้องกับสภาพแวดล้อม ค่านิยมสังคม ตลอดจนแสวงหาสิ่งที่ตนปรารถนาให้ได้มาอย่างถูกต้องภายใต้เครื่องมือ และทรัพยากรที่มีอยู่ คุณภาพชีวิตแบ่งออกเป็น 3 ประการ คือ (ศิริ ฮามสุโพธิ์, 2543, หน้า 57)

1. ทางด้านร่างกาย คือ บุคคลจะต้องมีสุขภาพร่างกายที่สมบูรณ์แข็งแรงปราศจาก โรคร้ายไข้เจ็บ อันเป็นผลตอบสนองมาจากปัจจัยพื้นฐาน

2. ทางด้านจิตใจ คือ บุคคลจะต้องมีสภาวะจิตใจที่สมบูรณ์ ร่าเริงแจ่มใส ไม่วิตก กังวล มีความรู้สึกพึงพอใจในชีวิตตนเอง ครอบครัว และสังคมสิ่งแวดล้อม มีความ- ปลอดภัยในชีวิต

3. ทางด้านสังคม คือ บุคคลสามารถดำรงชีวิตภายใต้บรรทัดฐาน และค่านิยมของ สังคมในฐานะเป็นสมาชิกของสังคมได้อย่างปกติสุข

คุณภาพชีวิต หมายถึง การที่สภาวะร่างกาย และจิตใจที่สมบูรณ์ตลอดจนการมี ส่วนร่วมในสังคม ได้อย่างมีคุณภาพ ดังนั้นคุณภาพชีวิตจึงมีปัจจัยต่าง ๆ ที่มาเกี่ยวข้อง

เช่น มาตรฐานการดำรงชีวิต ภาวะประชากรในชุมชน กระบวนการพัฒนาสังคม และ วัฒนธรรม เป็นต้น (อัจฉรา นวจินดา, 2535, หน้า 458-459) สอดคล้องกับ ผาสุก มุททเมธา (2535, หน้า 96) ที่กล่าวว่า ชีวิตที่มีคุณภาพ เป็นชีวิตที่สามารถตอบสนอง ความต้องการของตนเองได้อย่างเหมาะสมกับอัตภาพ อยู่ในกรอบและระเบียบแบบแผน วัฒนธรรมที่ดิงตามมาตรฐานที่ยอมรับของสังคม พร้อมทั้งสามารถพัฒนาตนเองได้ อย่างเหมาะสมกับสังคมที่เปลี่ยนแปลง ชีวิตจะมีคุณภาพได้ต้องอาศัยสถาบันต่าง ๆ ของสังคมร่วมกันทำหน้าที่ตามบทบาททำให้ชุมชนสามารถอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, สำนักวิจัย (2551, หน้า 22) ประเทศไทย ได้นำเอาแนวคิดความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) มาใช้กำหนดเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตของ ประชาชนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2528 โดยใช้เครื่องชี้วัดหลัก จปฐ. 8 หมวด 32 ตัวชี้วัด จาก คณะรัฐมนตรีเห็นชอบ โครงการปีรณรงค์คุณภาพชีวิต

ปี พ.ศ. 2531 คณะกรรมการพัฒนาชนบทแห่งชาติ (กชช.) ได้ให้สำนักงาน- คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติมอบโครงการปีรณรงค์ฯ ให้ กระทรวงมหาดไทย โดยกรมการพัฒนาชุมชนเป็นผู้รับผิดชอบภายใต้ชื่อว่า “งานพัฒนา คุณภาพชีวิตของประชาชนในชนบท (พชช.)”

ปี พ.ศ. 2533 มีการจัดเก็บข้อมูล จปฐ. ทุกครัวเรือนทั่วประเทศทุกปีและกรมการ- พัฒนาชุมชนทำการประมวลผลวิเคราะห์คุณภาพชีวิตของคนไทยในภาพรวมทั่วประเทศ

ปี พ.ศ. 2535 มีการปรับปรุงเครื่องชี้วัดความจำเป็นพื้นฐาน เป็น 9 หมวด 37 ตัวชี้วัด เพื่อจัดเก็บข้อมูลในช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 พ.ศ. 2535-2539

ปี พ.ศ. 2540 มีการปรับปรุงเครื่องชี้วัดความจำเป็นพื้นฐาน เป็น 8 หมวด 39 ตัวชี้วัดเพื่อให้ตรงกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 พ.ศ. 2540-2544

ปี พ.ศ. 2544 มีการปรับปรุงเครื่องชี้วัดความจำเป็นพื้นฐานเป็น 6 หมวด 37 ตัวชี้วัดเพื่อให้ตรงกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 พ.ศ. 2545-2549

ปี พ.ศ. 2550 เป็นต้นมามีการปรับปรุงเครื่องชี้วัดความจำเป็นพื้นฐานเป็น 6 หมวด 42 ตัวบ่งชี้เพื่อให้จัดเก็บข้อมูลในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจ ฉบับที่ 10 พ.ศ. 2550-2554 ดังนี้ (กรมการพัฒนาชุมชน, 2549, หน้า 6-7)

หมวดที่ 1 สุขภาพดี (ประชาชนมีสุขภาพอนามัย) มี 13 ตัวชี้วัด ได้แก่

1. หญิงตั้งครรภ์ได้รับการดูแลก่อนคลอด และฉีดวัคซีนครบ
2. แม่ที่คลอดลูกได้รับการทำคลอดและดูแลหลังคลอด
3. เด็กแรกเกิดมีน้ำหนักไม่ต่ำกว่า 2,500 กรัม
4. เด็กแรกเกิดถึง 1 ปี ได้รับการฉีดวัคซีนป้องกันโรคครบ
5. เด็กแรกเกิดได้กินนมแม่อย่างเดียวน้อย 4 เดือนแรกติดต่อกัน
6. เด็กแรกเกิดถึง 5 ปี เจริญเติบโตตามเกณฑ์มาตรฐาน
7. เด็กอายุ 6-15 ปี เจริญเติบโตตามเกณฑ์มาตรฐาน
8. เด็กอายุ 6-12 ปี ได้รับการฉีดวัคซีนป้องกันโรคครบ
9. ทุกคนในครัวเรือนกินอาหารถูกสุขลักษณะปลอดภัยและได้มาตรฐาน
10. คนในครัวเรือนมีความรู้ในการใช้ยาที่ถูกต้องเหมาะสม
11. คนอายุ 35 ปีขึ้นไป ได้รับการตรวจสุขภาพประจำปี
12. คนอายุ 6 ปีขึ้นไป ออกกำลังกายอย่างน้อยสัปดาห์ละ 3 วัน ๆ ละ 30 นาที
13. ผู้ที่มีสิทธิในระบบประกันสุขภาพถ้วนหน้า มีหลักประกันสุขภาพ
หมวดที่ 2 มีบ้านอาศัย (ประชาชนมีที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม)

มี 8 ตัวชี้วัด

14. ครัวเรือนมีความมั่นคงในที่อยู่อาศัยและบ้านมีสภาพคงทนถาวร
15. ครัวเรือนมีน้ำสะอาดสำหรับดื่มและบริโภคเพียงพอตลอดปี
16. ครัวเรือนมีน้ำใช้เพียงพอตลอดปี
17. ครัวเรือนมีการจัดบ้านเรือนเป็นระเบียบเรียบร้อย สะอาด และถูกสุขลักษณะ
18. ครัวเรือนไม่ถูกรบกวนจากมลพิษ
19. ครัวเรือนมีการป้องกันอุบัติเหตุอย่างถูกวิธี
20. ครัวเรือนมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน
21. ครอบครัวมีความอบอุ่น

หมวดที่ 3 ฝึกฝนการศึกษา (ประชาชนมีโอกาสเข้าถึงบริการด้านการศึกษา) มี 7

ตัวชี้วัด

22. เด็กที่มีอายุต่ำกว่า 3 ปีเต็ม ได้รับการส่งเสริมการเรียนรู้จากการทำกิจกรรม
ร่วมกับผู้ใหญ่ในบ้าน

23. เด็กอายุ 3-5 ปีเต็ม ได้รับการเลี้ยงดูเตรียมความพร้อมก่อนวัยเรียน
24. เด็กอายุ 6-15 ปี ได้รับการศึกษาภาคบังคับ 9 ปี
25. เด็กที่จบการศึกษาภาคบังคับ 9 ปี ได้เรียนต่อมัธยมศึกษาตอนปลาย หรือเทียบเท่า
26. เด็กที่จบการศึกษาภาคบังคับ 9 ปีแต่ไม่ได้เรียนต่อมัธยมศึกษาตอนปลายหรือเทียบเท่า และยังไม่มียานทำได้รับการฝึกอบรม
27. คนอายุ 15-60 ปีเต็ม สามารถอ่าน เขียนภาษาไทย และคิดเลขอย่างง่ายได้ ทุกคน
28. คนในครัวเรือนรับรู้ข่าวสารที่เป็นประโยชน์อย่างน้อยสัปดาห์ละ 5 ครั้ง
หมวดที่ 4 รายได้ก้าวหน้า (ประชาชนมีการประกอบอาชีพและมีรายได้พอเพียงต่อการดำรงชีพ) มี 3 ตัวชี้วัด
29. คนอายุ 15-60 ปีเต็มมีการประกอบอาชีพและมีรายได้
30. คนในครัวเรือนมีรายได้เฉลี่ยไม่ต่ำกว่าคนละ 23,000 บาทต่อปี
31. ครัวเรือนมีการเก็บออมเงิน
หมวดที่ 5 ปลูกฝังค่านิยมไทย (ประชาชนมีการปลูกฝังค่านิยมไทยให้กับตนเอง เพื่อให้คุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น) มี 6 ตัวชี้วัด
32. คนในครัวเรือนไม่ติดสุรา
33. คนในครัวเรือนไม่สูบบุหรี่
34. คนในครัวเรือนได้ปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมและมารยาทไทย
35. คนอายุ 6 ปีขึ้นไปทุกคน ได้ปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนาอย่างน้อยสัปดาห์ละ 1 ครั้ง
36. คนสูงอายุได้รับการดูแลเอาใจใส่จากคนในครัวเรือน
37. คนพิการได้รับการดูแลเอาใจใส่จากคนในครัวเรือน
หมวดที่ 6 ร่วมใจพัฒนา (ประชาชนมีจิตสำนึกและร่วมกันรักษาสิทธิของตนเอง เพื่อประโยชน์ของชุมชนหรือท้องถิ่น) มี 5 ตัวชี้วัด
38. คนในครัวเรือนเป็นสมาชิกกลุ่มที่ตั้งขึ้นในหมู่บ้าน/ชุมชน ตำบล
39. คนในครัวเรือน มีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นเพื่อประโยชน์ของชุมชนหรือท้องถิ่น

40. คนในครัวเรือนมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อประโยชน์ของชุมชนหรือท้องถิ่น

41. คนในครัวเรือน มีส่วนร่วมทำกิจกรรมสาธารณสุขของหมู่บ้านหรือชุมชน

42. คนอายุ 18 ปีขึ้นไปที่มีสิทธิ์เลือกตั้ง สามารถไปใช้สิทธิ์เลือกตั้งในชุมชนของตน จากเรื่องชีวิตคุณภาพชีวิตของประชาชนดังกล่าวจะเห็นได้ว่า คหกรรมศาสตร์มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตโดยตรง และมีสาขางานที่ครอบคลุมการพัฒนาหลายด้านนับตั้งแต่อาหารและโภชนาการ การพัฒนาการเด็กและครอบครัว บ้านและการอยู่อาศัย ผ้าและการแต่งกายตลอดจนเครื่องนุ่งห่มต่าง ๆ จึงสามารถตอบสนองความต้องการของคนในด้านต่าง ๆ ด้วย นอกจากนี้งานคหกรรมศาสตร์ยังเริ่มพัฒนาบุคคลตั้งแต่ระดับครอบครัว อันเป็นสถาบันพื้นฐานของบทบาทในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพให้แก่สังคม และยังขยายวงกว้างของงานไปสู่การพัฒนาในระดับชุมชน สังคม และประเทศอีกด้วย

คหกรรมศาสตร์กับการพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านพัฒนาครอบครัว การพัฒนาครอบครัว หมายถึง การปรับสภาพความเป็นอยู่ ให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงตามวิถีการดำเนินชีวิตซึ่งไม่มีวันหยุดนิ่ง สร้างสิ่งแวดล้อมในครอบครัวให้เสริมคุณภาพแก่ทุกชีวิต ให้ความรับผิดชอบเพื่อให้คนในครอบครัวเป็นประชากรที่มีคุณค่าแก่สังคมในเรื่องสุขภาพทางกาย ทางจิต การศึกษา อาชีพสุจริต ซึ่งทางคหกรรมศาสตร์จะช่วยในการพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ในครอบครัว การรู้จักใช้ทรัพยากรในครอบครัวการจัดการภาวะทางเศรษฐกิจของครอบครัว การอบรมดูแลเด็กและเยาวชนอย่างถูกต้อง (นิรันดร์ จงวุฒิเวศน์, 2535, หน้า 40)

พัฒนาการครอบครัวกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวกับชุมชน และปัจจัยที่ส่งเสริมให้ครอบครัวเป็นแหล่งผลิตอื่น ๆ ที่มีคุณภาพ ซึ่งประกอบด้วยการเริ่มต้นครอบครัวอย่างมีแบบแผน และมีความพร้อม การทำหน้าที่ของครอบครัว บทบาทของสมาชิกในครอบครัว และการรักษาความสัมพันธ์อันดีระหว่างสามี และภรรยา เพื่อให้ครอบครัวเป็นแหล่งก่อกำเนิด เลี้ยงดูและฝึกอบรมเด็กให้มีความสุข และพัฒนาให้เป็นพลเมืองที่มีคุณภาพ

สำหรับชีวิตครอบครัวคนไทย โดยทั่วไป จะต้องช่วยกันทำงาน โดยเฉพาะสตรี ซึ่งนอกจากจะมีภาระงานบ้านแล้ว ภาวะเศรษฐกิจสังคม ทำให้ต้องทำงานอาชีพเสริม เพื่อเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัวด้วย สำหรับภาระงานบ้านที่จะหลีกเลี่ยงไม่ได้ คือ จะต้องจัดการงานบ้านให้น่าอยู่ เพื่อความสุขสบายของสมาชิกในครอบครัว ทั้งเรื่อง สุขภาพ อาหารการกิน เพื่อให้สมาชิกทุกคนในครอบครัว มีสุขภาพร่างกายและจิตใจที่ สมบูรณ์ ปราศจากโรคร้ายไข้เจ็บ และมีชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข ในการจัดการ- ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอย่างจำกัดเหล่านั้นให้สามารถตอบสนองความต้องการของคน ในครอบครัวให้มากที่สุดได้นั้น จะทำได้โดยต้องพยายามที่จะปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้ เข้ากับสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนไปด้วย และรู้จักจัดสรรเวลา แรงงาน ทรัพยากรอื่น ๆ ได้ อย่างสมดุล การรู้จักใช้เทคโนโลยีต่าง ๆ มาใช้ในการดำเนินชีวิต จะช่วยให้การจัดสรร ทรัพยากรสนองความต้องการของครอบครัวเพิ่มขึ้น การจัดสรรเวลาของแม่บ้าน โดย เครื่องทุนแรง มาช่วยเหลือ การแบ่งงานให้สมาชิกครอบครัวได้มีส่วนรับผิดชอบต่อ ภาระงานบ้านบางอย่าง จะช่วยให้รู้จักมีส่วนร่วมในบ้านและมีความสำคัญที่เป็นส่วน หนึ่งของครอบครัว สำหรับภารกิจที่สำคัญอีกอย่าง คือการจัดการเรื่องการเงิน ค่าใช้จ่าย ในครอบครัว การออม การเลือกซื้อสินค้าและบริการ ตลอดจนค่าใช้จ่ายในเรื่องสุขภาพ ของสมาชิกในครอบครัว

ดังนั้น ความรู้ทางคหกรรมศาสตร์สามารถช่วยให้แม่บ้านหรือสตรีสามารถ พัฒนาและจัดการภาระงานบ้านดังกล่าวข้างต้น ได้อย่างมีประสิทธิภาพอันจะนำไปสู่ ครอบครัวมีคุณภาพชีวิตที่ดีต่อไป

คหกรรมศาสตร์กับการพัฒนาทางด้านทักษะวิชาชีพ การพัฒนาทางด้านทักษะ หมายถึง การเพิ่มความรู้ การได้รับการอบรม การฝึกฝน ความชัดเจน ความสามารถในการทำงานได้อย่างคล่องแคล่ว ว่องไว รวดเร็ว ถูกต้องแม่นยำในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ซึ่งบุคคลสามารถสร้างขึ้นได้จากการเรียนรู้ และในการปฏิบัติจนเป็นที่เชื่อถือและยอมรับ

World Book-Childcraft International (1980, p. 9) ระบุว่า คหกรรมศาสตร์เป็น สาขาที่เกี่ยวกับการจัดการงานบ้าน ครอบคลุมความรู้จากหลายแขนง คือ สังคมวิทยา วิทยาศาสตร์กายภาพ และวิทยาศาสตร์ซึ่งเกี่ยวข้องกับชีวิต คหกรรมศาสตร์ ครอบคลุมทุก สาขาของชีวิตในบ้าน รวมถึงการประกอบอาหาร เสื้อผ้า รู้จักดูแลบ้าน การตกแต่งบ้าน

ความสัมพันธ์ในครอบครัวและการใช้เงินอย่างฉลาด การเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกันและกัน สร้างชีวิตครอบครัวที่เป็นสุข ซึ่งต้องอาศัยความรู้และทักษะเฉพาะด้าน ทั้งนี้เพราะอาชีพทางคหกรรมศาสตร์นั้นเป็นงานที่มีลักษณะเด่นชัดที่ต้องมีความต่อเนื่องและมีการพัฒนา เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเอง บุคคลในครอบครัวและสังคมโดยรวม วิชาชีพทางคหกรรมศาสตร์ประกอบไปด้วยสาขาวิชา 5 สาขา ดังนี้

1. อาหารและโภชนาการ หมายถึง การเรียนรู้ในเรื่องการจัดเตรียมอาหาร และสิ่งจำเป็นพื้นฐานของโภชนาการที่ดี ร่างกายของมนุษย์ต้องการสารอาหารต่าง ๆ เพื่อช่วยให้ร่างกายทำงานได้เหมาะสม การจัดเก็บอาหารและการประกอบอาหารอย่างระมัดระวัง เพื่อรักษาคุณค่าทางโภชนาการ

2. เสื้อผ้าและสิ่งทอ หมายถึง การเรียนรู้ในเรื่องทักษะและความรู้ที่จำเป็นต่อการออกแบบและการตัดเย็บเสื้อผ้า ครอบคลุมถึงความรู้ด้านสิ่งทอ และกฎเกณฑ์การเลือกเสื้อผ้า รวมถึงการดูแลรักษาเสื้อผ้าในครอบครัว

3. การจัดการบ้านเรือนและการบริโภคศึกษา เป็นการจัดการบ้านเรือนให้มีประสิทธิภาพ รวมถึงการวางแผนและการจัดทำงบประมาณค่าใช้จ่ายของครอบครัว ส่วนการบริโภคศึกษา หมายถึง การสอนให้คนรู้จักเลือกซื้ออย่างฉลาด และใช้ผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ อย่างดีที่สุดในที่สุด

4. การตกแต่งบ้านและตกแต่งภายใน หมายถึง การเรียนรู้ในด้านการเลือกและการจัดการตกแต่งบ้าน เพื่อให้สามารถใช้พื้นที่ในบ้านได้อย่างคุ้มค่าที่สุดในที่สุด

5. พัฒนาการเด็กและความสัมพันธ์ในครอบครัว หมายถึง การเรียนรู้ในเรื่องพัฒนาการทางกายภาพ และอารมณ์ของเด็ก และความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัว และครอบคลุมถึงการศึกษาอิทธิพลทางสังคม และวัฒนธรรมที่มีต่อบุคคลและครอบครัว

คหกรรมศาสตร์กับการพัฒนาทางด้านการส่งเสริมอาชีพ การประกอบอาชีพมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์เป็นอันมาก ทั้งนี้เพราะอาชีพสนองตอบความต้องการของมนุษย์ทั้งทางด้านคุณภาพชีวิต สังคม เศรษฐกิจ และด้านจิตใจ หากครูได้รับ

การส่งเสริมด้านอาชีพที่สามารถสร้างรายได้ให้กับครอบครัว จะทำให้ครูมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น อีกทั้งยังสามารถนำไปถ่ายทอดให้กับนักเรียนและชุมชนได้เป็นอย่างดี

การส่งเสริมอาชีพ หมายถึง การดำเนินการที่มุ่งพัฒนาประสิทธิภาพการผลิต อันได้แก่ การเพิ่มพูนความรู้ ความสามารถเกี่ยวกับเทคโนโลยีใหม่ ๆ และแก้ไขปัญหา ด้านปัจจัยพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับการอาชีพเพื่อยกระดับฐานะความเป็นอยู่ (จารี ทองคำสิง, 2545, หน้า 157)

วันดี ไทยพานิช (2549, หน้า 49) กล่าวว่า คหกรรมศาสตร์สามารถพัฒนารายได้ให้กับครอบครัวและชุมชนได้ ด้วยเหตุที่ว่า อาชีพคหกรรมศาสตร์เป็นอาชีพอิสระที่อาจเป็นการสร้างผลผลิต ผลิตภัณฑ์ ประดิษฐ์สร้างสรรค์ชิ้นงานเพื่อจำหน่าย หรือเป็นผู้ให้บริการ บทบาทของนักคหกรรมศาสตร์ในการส่งเสริมอาชีพ เพื่อการพัฒนารายได้ ครอบครัวและชุมชนนั้น ไม่เพียงแต่เป็นผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับบุคคลหรือชุมชน เพื่อนำไปประกอบอาชีพได้เท่านั้น ยังต้องมีการบูรณาการความร่วมมือระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อสนับสนุนส่งเสริมให้อาชีพนั้น ๆ มีความเข้มแข็งและนำไปสู่การรวมกลุ่มพึ่งพาช่วยเหลือกันในรูปแบบของกลุ่มอาชีพ เช่นการรวมกลุ่มผลิตดอกไม้ประดิษฐ์และของที่ระลึก เป็นต้น

ประหยัด สายวิเชียร (2538, หน้า 112-117) กล่าวว่า คหกรรมศาสตร์ เป็นวิชาที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับชีวิต ความรู้ทางด้านคหกรรมศาสตร์สามารถนำไปประกอบอาชีพ ซึ่งแบ่งงานอาชีพได้เป็น 2 กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ 1 อาชีพที่ต้องพึ่ง หรือเกี่ยวข้องกับผู้อื่น

กลุ่มที่ 2 อาชีพอิสระ

กลุ่มที่ 1 อาชีพที่ต้องพึ่งหรือเกี่ยวข้องกับผู้อื่น หมายถึง การนำวิชาความรู้ทางคหกรรมศาสตร์ไปประกอบอาชีพโดยสังกัดกับแหล่งงาน สถาบัน หรือหน่วยงานทั้งภาครัฐบาล รัฐวิสาหกิจ และเอกชน ซึ่งเป็นหน่วยงานที่ดำเนินงานมาเป็นหลักฐาน มีกฎระเบียบที่แน่นอน ซึ่งผู้ร่วมงานมีโอกาสในการแก้ไขเปลี่ยนแปลงได้ อาชีพเหล่านี้มีหลายลักษณะ นอกเหนือจากการสอนทางคหกรรมศาสตร์ในสถาบันหรือในโรงเรียนระดับต่าง ๆ เพราะปัจจุบันคหกรรมศาสตร์ได้เข้ามามีบทบาทอยู่มากมายหลายหน่วยงาน ทั้งภาครัฐและเอกชน ทั้งในชุมชนเมืองและชนบท

กลุ่มที่ 2 อาชีพอิสระ หมายถึง การทำธุรกิจที่อาศัยความรู้ทางคหกรรมศาสตร์ด้วยตนเอง ซึ่งอาจจะเริ่มจากกิจการขนาดเล็กก่อน เช่น ร้านอาหาร ร้านตัดเย็บเสื้อผ้า งานประดิษฐ์ การดูแลเด็กเล็กหรือคนชรา แต่ก่อนจะเริ่มสร้างงานของตนเองนั้น จะต้องเปลี่ยนความคิดและทัศนคติเกี่ยวกับอาชีพและบทบาทของผู้หญิงก่อน เพราะค่านิยมและความคิดเห็นของคนไทยเชื่อว่างานคหกรรมศาสตร์ทำเพื่อให้สมาชิกในครอบครัวเท่านั้น แต่ปัจจุบันนี้สามารถทำเป็นธุรกิจได้

สำหรับอาชีพนักคหกรรมศาสตร์ ในทศวรรษหน้า สามารถสรุปโดยแยกตามสาขาต่อไปนี้ คือ

1. สาขาอาชีพที่เกี่ยวข้องกับเด็กและทรัพยากรบุคคล
 - 1.1 สถานรับเลี้ยงเด็ก
 - 1.2 ประดิษฐ์ของเล่นเด็ก
 - 1.3 ดูแลผู้สูงอายุ
 - 1.4 สอนพิเศษ
2. สาขาอาชีพที่เกี่ยวกับอาหาร
 - 2.1 อาหารสำเร็จรูปสำหรับเด็ก-ผู้ใหญ่
 - 2.2 อาหารผสม
 - 2.3 อาหารพร้อมปรุง
 - 2.4 การถนอมอาหาร
 - 2.5 กิจการร้านอาหาร
 - 2.6 บริการอาหารจำนวนมาก
 - 2.7 บริการอาหารกลางวัน
3. สาขาอาชีพที่เกี่ยวกับเสื้อผ้า
 - 3.1 นักออกแบบเสื้อผ้า
 - 3.2 รับจ้างเย็บจักรอุตสาหกรรม
 - 3.3 อุตสาหกรรมเครื่องแต่งกายและเครื่องประดับ
 - 3.4 ตรวจสอบคุณภาพ
4. สาขาอาชีพเกี่ยวกับบ้านและเครื่องเรือน

- 4.1 แม่บ้าน
- 4.2 ผลิตเครื่องใช้ภายในเรือน
- 4.3 บริการดูแลทำความสะอาดบ้าน/ของใช้ในบ้านเป็นครั้งคราว
5. สาขาอาชีพเกี่ยวกับสุขภาพอนามัย
 - 5.1 โภชนาการในสถานบริหารร่างกาย
 - 5.2 ผู้ช่วยพยาบาล
 - 5.3 แม่บ้านในโรงแรม/โรงพยาบาล
 - 5.4 งานวางแผนครอบครัว
 - 5.5 ผู้ให้คำปรึกษาด้านสุขภาพ
6. สาขาอาชีพเกี่ยวกับสิ่งประดิษฐ์หัตถกรรม
 - 6.1 ดอกไม้ประดิษฐ์ทั้งสดและแห้ง
 - 6.2 รับผิดชอบดอกไม้ในโอกาสต่าง ๆ
 - 6.3 ผลิตของชำร่วย
 - 6.4 รับผิดชอบบัตรเชิญและบัตรอวยพรในโอกาสต่าง ๆ
 - 6.5 ผลิตตุ๊กตา
 - 6.6 ออกแบบผลิตภาชนะบรรจุหีบห่อ
7. สาขาอาชีพเกี่ยวกับการบริการ
 - 7.1 ธุรกิจท่องเที่ยว
 - 7.2 สถานบริการเผยแพร่วัฒนธรรม
 - 7.3 สถานบริการพัฒนาการอาชีพ
 - 7.4 จัดอบรมพนักงานขาย และพนักงานบริการอื่น ๆ
 - 7.5 บริการปรึกษาปัญหาครอบครัว

ดังนั้น คหกรรมศาสตร์จึงเป็นวิชาหนึ่งที่เพิ่มศักยภาพในการสร้างงาน สร้างอาชีพ สำหรับข้าราชการครูได้อย่างดียิ่ง และยังนำไปใช้ในการพัฒนาครอบครัว ช่วยส่งเสริมเศรษฐกิจของครอบครัวได้ อันจะนำมาสู่คุณภาพชีวิตที่ดีต่อไป

ฉะนั้นการพัฒนาตนเองของข้าราชการครู จังหวัดนครนายก ทางด้านคหกรรม-
ศาสตร์ โดยการเข้ารับการฝึกอบรมนอกจากจะเป็นประโยชน์แก่ตัวครูเองและครอบครัว
แล้วยังถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ไปยังเด็กนักเรียนและสังคมที่รับผิดชอบด้วย

แนวคิดในการพัฒนาตนเองทางด้านคหกรรมศาสตร์ของข้าราชการครู โรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

การจัดการเรียนการสอนคหกรรมศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมศึกษา

ในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 (กระทรวงศึกษาธิการ, 2551, หน้า 12) ได้กำหนดหลักการไว้ว่า เป็นการศึกษาที่มุ่งให้ผู้เรียนค้นพบความสามารถ ความถนัด และความสนใจของตนเอง เป็นการศึกษาทั่วไปเพื่อเป็นพื้นฐานสำหรับการประกอบสัมมาชีพหรือการศึกษาต่อ และเป็นการศึกษาที่สนองความต้องการของท้องถิ่น และประเทศชาติ หลักสูตรจึงได้บรรจุวิชาที่เกี่ยวกับอาชีพ ไว้คือ กลุ่มวิชาการงานและอาชีพ โดยวิชาการงานที่เกี่ยวข้องกับคหกรรมศาสตร์ได้แก่ รายวิชางานบ้าน การจัดการในบ้าน งานผลิตภัณฑ์จากวัสดุท้องถิ่นและรายวิชาโครงการงาน วิชาอาชีพจะประกอบไปด้วย 4 กลุ่มงาน คือ กลุ่มงานผลิต กลุ่มงานบริการ กลุ่มงานเสริมผลิตและงานบริการ และกลุ่มงานอาชีพอิสระระหว่างเรียน เมื่อพิจารณาโครงสร้างหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 เฉพาะกลุ่มวิชาการงานและอาชีพ หลักสูตรได้กำหนดให้วิชาการงานและอาชีพเป็นวิชาบังคับเลือก ที่นักเรียนทุกคนจะต้องเรียนรู้ เหมือนกับวิชาสามัญอื่น ๆ ในวิชาการงานนี้จะมีรายวิชาที่ให้ นักเรียนได้มีโอกาสฝึกปฏิบัติงานอยู่เสมอ อันจะเป็นประโยชน์ต่อผู้เรียนที่จะนำประโยชน์ที่ได้รับนี้เป็นพื้นฐานสำหรับการตัดสินใจที่จะประกอบสัมมาชีพในอนาคตต่อไป

ครูกับการพัฒนาตนเอง ครูมีบทบาทและความสำคัญในฐานะเป็นผู้ให้การศึกษ
ของชาติ ครู คือ ผู้ที่กำหนดอนาคตของคนในชาติ ชาติใดก็ตามที่ได้ครูเป็นคนมีความรู้
เป็นคนเก่ง เป็นคนเสียสละ ตั้งใจทำงานเพื่อประโยชน์ของนักเรียนชาตินั้นจะได้พลเมือง
ที่เก่งและฉลาด มีศักยภาพ และมีความสามารถที่จะแข่งขันกับทุกประเทศในโลกได้

(รุ่ง แก้วแดง, 2541, หน้า 134) จากกระแสพระราชดำรัสของสมเด็จพระรัตนราชสุภาวศยามบรมราชกุมารี (อัมพร พงษ์กัณโณ, 2551, หน้า 1) ในวันครูโลก ณ หอประชุมคุรุสภาเมื่อวันที่ 5 ตุลาคม 2547 ความตอนหนึ่งว่า “แม้ในปัจจุบันเทคโนโลยีการสื่อสารจะก้าวหน้า ข้อมูลข่าวสารไร้พรมแดน แต่ก็ไม่สามารถทดแทนครูได้ เพราะการศึกษาไม่ใช่เป็นเพียงการรับรู้ การบันทึกข้อมูลข่าวสารเท่านั้นแต่มีสิ่งที่สำคัญกว่า คือ การอบรม บ่มนิสัยให้แต่ละคนสามารถพึ่งพาตนเองได้ และมีน้ำใจที่เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อผู้อื่น ซึ่งส่วนนี้ต้องใช้คนสอนเท่านั้น เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า “ครู” เป็นผู้ที่มิบทบาทที่สำคัญที่จะทำให้บุคคลมีความเจริญงอกงามในทุกด้าน ผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา จึงพยายามเลือกเป็นบุคคลที่เหมาะสมเข้ามาเป็นครู เพื่อให้การเรียนการสอนมีประสิทธิภาพจริง ๆ เป็นการพัฒนากำลังคนของประเทศให้มีประสิทธิภาพสูงยิ่งขึ้น นั่นก็คือ ความพยายามที่จะแก้ปัญหาของประชากรให้พ้นจากภาวะล้าหลังดังที่เป็นอยู่ การศึกษานับว่ามีบทบาทสำคัญในการแก้ปัญหาในฐานะที่ทำหน้าที่ส่งเสริมให้ประชากรมีคุณภาพ สอดคล้องกับการพัฒนาประเทศ”

ดังนั้น คุณลักษณะความเป็นครูจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้ประกอบวิชาชีพครูพึงมี เพื่อสอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 หมวด 7 ว่าด้วยครูและบุคลากรทางการศึกษา ดังนี้ให้กระทรวงส่งเสริมให้มีระบบกระบวนการผลิต และพัฒนาครูและบุคลากรทางการศึกษาให้มีความพร้อมและมีความเข้มแข็งในการเตรียมบุคลากรใหม่ และพัฒนาบุคลากรประจำอย่างต่อเนื่อง คุณลักษณะของครูที่ดีเป็นส่วนสำคัญในการจัดการเรียนการสอน ครูพร้อมที่จะถ่ายทอดความดีที่มีอยู่ในตัวครูไปยังศิษย์ เพื่อปลูกฝังเยาวชนของชาติให้เป็นคนดีและเป็นผู้พัฒนาประเทศต่อไปในอนาคต จึงได้มีการกำหนดมาตรฐานวิชาชีพครู ซึ่งเป็นข้อกำหนดเกี่ยวกับคุณลักษณะของครูที่มีมาตรฐาน ในการประกอบวิชาชีพครู โดยผู้ประกอบวิชาชีพจะต้องนำมาตรฐานวิชาชีพเป็นหลักเกณฑ์ในการประกอบวิชาชีพคุรุสภา ซึ่งเป็นองค์กรวิชาชีพครู ได้มีการกำหนดมาตรฐานวิชาชีพครูไว้ 3 ด้าน คือ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2545, หน้า, 10-13)

1. มาตรฐาน ด้านความรู้และประสบการณ์วิชาชีพ
2. มาตรฐานด้านการปฏิบัติงาน
3. มาตรฐานด้านการปฏิบัติตน

มาตรฐานด้านความรู้และวิชาชีพ คือ มาตรฐานทางด้านคุณวุฒิที่สถาบันการศึกษาต่าง ๆ ออกให้บุคคล เช่น วุฒิปริญญาตรีทางการศึกษาที่สภาวิชาชีพรับรอง หรือวุฒิปริญญาตรีทางวิชาการหรือวิชาชีพอื่น และได้ศึกษาวิชาการศึกษาหรือฝึกอบรม วิชาชีพทางการศึกษา ไม่น้อยกว่า 24 หน่วยกิต นอกจากนี้ สำหรับผู้ที่ผ่านการปฏิบัติการสอนในสถานศึกษาที่สภาวิชาชีพรับรอง และผ่านการประเมินการปฏิบัติการสอนตามเกณฑ์ที่สภาวิชาชีพกำหนด

มาตรฐานด้านการปฏิบัติงาน ได้แก่ เกณฑ์มาตรฐานวิชาชีพครู ที่สภาวิชาชีพ (คุรุสภา) กำหนด ประกอบด้วย 12 เกณฑ์มาตรฐาน เป็นเกณฑ์ที่นำมาใช้ในการควบคุมการปฏิบัติงานของผู้ประกอบวิชาชีพครูให้เป็นไปตามเป้าหมายที่กำหนดพร้อมกับการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เกิดความชำนาญในการประกอบวิชาชีพ ทั้งความชำนาญเฉพาะด้าน และความชำนาญตามระดับคุณภาพของมาตรฐานการปฏิบัติงาน หรืออย่างน้อยจะต้องมีการพัฒนาตามเกณฑ์ที่กำหนดว่ามีความรู้ ความสามารถ และความชำนาญเพียงพอที่จะดำรงสถานภาพของการเป็นผู้ประกอบวิชาชีพต่อไปได้หรือไม่

มาตรฐานที่ 1 ปฏิบัติกิจกรรมทางวิชาการเกี่ยวกับการพัฒนาวิชาชีพครูอยู่เสมอ

มาตรฐานที่ 2 ปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ โดยคำนึงถึงผลที่จะเกิดขึ้นกับผู้เรียน

มาตรฐานที่ 3 มุ่งมั่นพัฒนาผู้เรียนให้เต็มตามศักยภาพ

มาตรฐานที่ 4 พัฒนาแผนการสอนให้สามารถปฏิบัติให้เกิดผลจริง

มาตรฐานที่ 5 พัฒนาสื่อการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพอยู่เสมอ

มาตรฐานที่ 6 จัดกิจกรรมการเรียนการสอน โดยเน้นผลถาวรที่เกิดแก่ผู้เรียน

มาตรฐานที่ 7 รายงานผลการพัฒนาคุณภาพของผู้เรียนได้อย่างมีระบบ

มาตรฐานที่ 8 ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ผู้เรียน

มาตรฐานที่ 9 ร่วมมือกับผู้อื่นในสถานศึกษาอย่างสร้างสรรค์

มาตรฐานที่ 10 ร่วมมือกับผู้อื่นอย่างสร้างสรรค์ในชุมชน

มาตรฐานที่ 11 แสวงหาและใช้ข้อมูลข่าวสารในการพัฒนา

มาตรฐานที่ 12 สร้างโอกาสให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ได้ทุกสถานการณ์

มาตรฐานด้านการปฏิบัติตน ได้แก่ จรรยาบรรณครู และข้อพึงระวังในการปฏิบัติตนเพื่อดำรงไว้ซึ่งชื่อเสียง เกียรติและศักดิ์ศรีแห่งวิชาชีพที่สภาวิชาชีพ (คุรุสภา) กำหนด ซึ่งปัจจุบันกำหนดไว้ดังนี้

1. ครูต้องรักและเมตตาศิษย์ โดยให้ความเอาใจใส่ช่วยเหลือส่งเสริมกำลังใจในการศึกษาเล่าเรียนแก่ศิษย์โดยเสมอหน้า
2. ครูต้องอบรมสั่งสอน ฝึกฝน สร้างเสริมความรู้ ทักษะ และนิสัยที่ดีงามให้เกิดแก่ศิษย์อย่างเต็มความสามารถ ด้วยความบริสุทธิ์ใจ
3. ครูต้องประพฤติ ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ศิษย์ ทั้งกาย วาจา และจิตใจ
4. ครูต้องไม่กระทำตนเป็นปฏิปักษ์ต่อความความเจริญทางกาย สติปัญญา จิตใจ อารมณ์ และ สังกมของศิษย์
5. ครูต้องไม่แสวงหาประโยชน์อันเป็นอามิสสินจ้างจากศิษย์ในการปฏิบัติหน้าที่ตามปกติ และไม่ใช่ศิษย์กระทำการใด ๆ อันเป็นการหาประโยชน์ให้แก่ตนโดยมิชอบ
6. ครูย่อมพัฒนาตนเองทั้งในด้านวิชาชีพ ด้านบุคลิกภาพ และวิสัยทัศน์ให้ทันต่อการพัฒนาทางวิทยาการ เศรษฐกิจ สังคม และการเมืองอยู่เสมอ
7. ครูย่อมรักและศรัทธาในวิชาชีพครู และเป็นสมาชิกที่ดีขององค์กรวิชาชีพครู
8. ครูพึงช่วยเหลือเกื้อกูลครู และชุมชนในทางสร้างสรรค์
9. ครูพึงประพฤติปฏิบัติตนเป็นผู้นำในการอนุรักษ์ และพัฒนาภูมิปัญญาและวัฒนธรรมไทย

ถึงแม้ว่ามาตรฐานทั้ง 3 ด้านจะมีความสำคัญแต่มาตรฐานที่โดดเด่นและเห็นว่าเป็นหัวใจของการเป็นครูวิชาชีพที่มีคุณภาพคือ มาตรฐานด้านการปฏิบัติงาน เพราะมาตรฐานด้านการปฏิบัติงานเป็นสิ่งที่ช่วยเหลือและส่งเสริมให้ครูมีการพัฒนาตนเอง การพัฒนาตัวเองถือว่าเป็นสิ่งที่สำคัญยิ่งไม่ว่าจะทำงานทางด้านใด เช่นในความเป็นครู ถ้าหากครูไม่มีอะไรใหม่ ๆ สอนนักเรียน ไม่มีความรู้ใหม่ ๆ มาให้นักเรียน นักเรียนก็จะไม่สามารถที่จะปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมใหม่ ๆ ได้เนื่องจากโลกได้มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

ดังนั้น การพัฒนาตนเอง คือ การเปิดรับความรู้ และความคิดใหม่ ๆ รวมไปถึง การประยุกต์ใช้วิธีการทำงานแบบใหม่อยู่เสมอ จะเห็นได้ว่ามาตรฐานด้านการปฏิบัติงาน มีส่วนช่วยเหลือการพัฒนาตนเองของครูวิชาชีพดังเช่น มาตรฐานต่อไปนี้

มาตรฐานด้านการปฏิบัติงาน ช่วยส่งเสริมการหาความรู้ใหม่ ๆ ในมาตรฐานที่ 1 ปฏิบัติกิจกรรมทางวิชาการเกี่ยวกับการพัฒนาวิชาชีพครูอยู่เสมอ เช่น การที่ครูเข้าร่วม ในการอบรมสัมมนาทางวิชาการ มีการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ หรือมาตรฐานที่ 11 แสวงหาและใช้ข้อมูลข่าวสารในการพัฒนา เช่น การค้นหา สังเกต จดจำและรวบรวม ข้อมูลข่าวสารตามสถานการณ์ของสังคมทุกด้าน โดยเฉพาะสารสนเทศเกี่ยวกับวิชาชีพ ครู สามารถวิเคราะห์วิจารณ์ อย่างมีเหตุผล และใช้ข้อมูลประกอบการแก้ปัญหาพัฒนา ตนเอง พัฒนางาน และพัฒนาสังคมได้อย่างเหมาะสม

มาตรฐานด้านการปฏิบัติงานช่วยส่งเสริมการพัฒนาการประยุกต์ใช้วิธีการทำงาน แบบใหม่ มาตรฐานที่ 2 ตัดสินใจปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ โดยคำนึงถึงผลที่จะเกิดขึ้นกับ ผู้เรียน เช่น กลุ่มนักเรียนกลุ่มหนึ่ง การสอนแบบเดิมอาจใช้ไม่ได้ ต้องคิดหาวิธีเพื่อจะ สอนให้เด็กเข้าใจหรือมาตรฐานที่ 4 พัฒนาแผนการสอนให้สามารถปฏิบัติให้เกิดผลจริง เช่น เตรียมการสอนในลักษณะอื่น ๆ ที่สามารถนำไปใช้จัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้ ผู้เรียนบรรลุวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้

มาตรฐานด้านการปฏิบัติงาน ช่วยส่งเสริมสร้างสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมแก่ การพัฒนาตนเอง ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดในมาตรฐานที่ 8 ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ ผู้เรียน เช่น การแสดงออก การประพฤติและปฏิบัติในด้านบุคลิกภาพทั่วไป การแต่งกาย กิริยา วาจาและจริยธรรม ที่เหมาะสมกับความเป็นครูอย่างสม่ำเสมอ ที่ทำให้ผู้เรียนเลื่อมใส ศรัทธาและถือเป็นแบบอย่าง มาตรฐานที่ 10 ร่วมมือกับผู้อื่นอย่างสร้างสรรค์ในชุมชน เช่น รับฟังความคิดเห็น ยอมรับในความรู้ความสามารถของบุคคลอื่นในชุมชนและร่วมมือ ปฏิบัติงาน เพื่อพัฒนางานของสถานศึกษาให้ชุมชนและสถานศึกษา มีการยอมรับซึ่งกัน และกัน และปฏิบัติงานร่วมกันด้วยความเต็มใจ

การที่ประเทศจะมีความเจริญก้าวหน้าทัดเทียมกับนานาประเทศได้นั้น บทบาท ของครูเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญ เพราะครูเป็นเครื่องมืออย่างแรกทีหล่อหลอมให้บุคลากร ของชาติ เติบโตขึ้นมาได้อย่างมีมาตรฐานที่ดี การที่เครื่องมือเหล่านั้นจะทำงาน ได้มี

ประสิทธิภาพได้ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีมาตรฐานที่จะเป็นแนวทางในการทำงานได้อย่างเหมาะสม การพัฒนาตนเองเป็นสิ่งที่สำคัญในการที่จะทำให้ การปฏิบัติงานในวิชาชีพมีประสิทธิภาพ การพัฒนาตนเองอยู่เสมอ ช่วยให้ครูรู้จักการศึกษาค้นคว้างานทางวิชาการต่าง ๆ นำไปสู่การปรับปรุงการสอนให้มีความทันสมัย และนำมาใช้ได้จริง และสุดท้าย เพื่อที่จะช่วยให้นักเรียน ได้รับความรู้เพื่อที่จะสามารถปรับตัวกับสภาพแวดล้อมที่มีการเปลี่ยนแปลงของโลกได้ตลอดไป

การพัฒนาตนเองของครูสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

โลกปัจจุบันอยู่ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลง บุคคลที่ปล่อยให้กลไกของการเปลี่ยนแปลงนี้ดำเนินไปโดยไม่พยายามก้าวให้ทันจะกลายเป็นผู้ที่ล้าหลัง และเสียประโยชน์ไปในเวลาอันรวดเร็ว จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554) ที่ได้กำหนดวัตถุประสงค์หลักเพื่อมุ่งฟื้นฟูเศรษฐกิจให้มีเสถียรภาพ และสร้างภูมิคุ้มกันสามารถพึ่งพาตนเองได้มากขึ้น ตลอดจนเพิ่มสมรรถนะของระบบเศรษฐกิจ โดยรวมให้สามารถแข่งขัน และก้าวทันเศรษฐกิจยุคใหม่ ขณะเดียวกันก็มีการวางรากฐานการพัฒนาประเทศให้เข้มแข็ง โดยพัฒนาคุณภาพคน เสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัว ชุมชน และเครือข่ายชุมชนให้เกิดการเชื่อมโยงการพัฒนาชนบทและเมืองอย่างยั่งยืน ซึ่งจากภาวะแห่งการเปลี่ยนแปลงนี้เป็นปัจจัยที่ทำให้บุคคลต้องพัฒนาตน

ดังนั้น สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน จึงได้มีการพัฒนาบุคลากรในสังกัดทุกระดับ จุดเด่นของการพัฒนาบุคลากรในองค์กรสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งบริหารงานโดยคณะบุคคล ทั้งระดับชาติ จังหวัด อำเภอ กลุ่มโรงเรียน และ โรงเรียนได้พยายามอย่างมากที่จะทำให้บุคลากรได้พัฒนาอย่างต่อเนื่อง เพื่อส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพของครูซึ่งจะส่งผลถึงนักเรียนและการพัฒนาประเทศชาติอีกด้วย (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2550, หน้า 31-34)

การดำเนินการพัฒนาบุคลากรให้สอดคล้องกับกระแสโลกาภิวัตน์ และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 ที่มุ่งเน้นในการพัฒนาบุคคล เพื่อให้คนเป็นเครื่องมือในการพัฒนา ดังจะเห็นในจุดเน้นตามแผนพัฒนาการศึกษาปี 2550 ของกระทรวงศึกษาธิการ

ในการพัฒนา ดังจะเห็นในจุดเน้นตามแผนพัฒนาการศึกษาปี 2550 ของกระทรวงศึกษาธิการ ที่จัดให้มีการอบรมและพัฒนาครู อาจารย์ และบุคลากรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างต่อเนื่อง เน้นด้านการจัดการ และด้านการพัฒนาการเรียนการสอน โดยอาศัยเทคโนโลยีที่ทันสมัย มีการยกระดับคุณภาพชีวิตของครูให้เป็นมาตรฐานสากลส่งเสริมความก้าวหน้าในวิชาชีพ

ในส่วนของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานมีโครงการพัฒนาตนเองของบุคลากรครู ดังนี้

1. โครงการส่งเสริมสนับสนุนให้บุคลากรในสังกัดมีวุฒิที่สูงขึ้น ในระดับปริญญาโท จึงได้ร่วมมือกับสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษา ทั้งของทบวงมหาวิทยาลัย และสถาบันราชภัฏ เปิดสอนหลักสูตรการบริหารการศึกษาให้กับบุคลากรเป็นกรณีพิเศษ
2. โครงการจัดอบรมทางไกล ให้แก่ผู้บริหารสถานศึกษาที่เข้าสู่ตำแหน่งที่สูงขึ้น การดำเนินงานเรื่องนี้ได้ใช้สื่อ เทคโนโลยีต่าง ๆ เช่น สื่อ โทรทัศน์ วิทยุทัศน์ และเอกสาร ชุดฝึกอบรม ในด้านความก้าวหน้าของข้าราชการครู โดยเน้นการประกันคุณภาพ และจัดอบรมเพื่อให้ข้าราชการครูสามารถจัดทำผลงานทางวิชาการเพื่อขอแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งอาจารย์ 3 และผู้อำนวยการ โรงเรียนได้
3. โครงการเสริมสร้างและป้องกันการกระทำผิดวินัย จัดอบรมเพื่อสร้างจิตสำนึก ให้มีคุณธรรมจริยธรรมอันเป็นแบบอย่างที่ดี ดำเนินการหาแนวทางในการบริหารงานให้มีประสิทธิภาพ ลดขั้นตอนในการดำเนินงาน โดยการประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการมอบอำนาจ เพื่อให้หน่วยงานแต่ละระดับสามารถปฏิบัติงานและปฏิบัติราชการ แทนได้
4. โครงการพัฒนาบุคลากรแต่ละประเภทซึ่งจะยึดมาตรฐานวิชาชีพ เน้นการพัฒนาควบคู่กับการปฏิบัติงานจริง ทั้งในด้านการสำรวจ การจัดทำแผนข้อมูลบุคลากรให้สมบูรณ์ ชัดเจน เป็นปัจจุบัน ใช้วิธีการหลากหลายในการพัฒนา จัดพัฒนาหลักสูตรทุกระดับไปสู่มืออาชีพ และมีการประเมินผลการพัฒนาอีกด้วย
5. โครงการมุ่งเน้นพัฒนาบุคลากรในสังกัดสู่มาตรฐานวิชาชีพทุกตำแหน่งทุกระดับ และเน้นพัฒนาบุคลากร เพื่อให้สอดคล้องกับการปฏิรูปการศึกษานำไปสู่การพัฒนา ผู้บริหารและครูแกนนำปฏิรูปการเรียนรู้ อบรมบุคลากรทางการศึกษาตามมาตรฐาน กำหนดตำแหน่ง

การพัฒนาบุคลากรของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน 20 ปีที่ผ่านมา จึงเป็นแนวทางที่สำคัญที่จะพัฒนาบุคลากรไปสู่อนาคตที่พึงประสงค์ของประเทศ และเป็นความมุ่งมั่นที่จะให้บุคลากรทางการศึกษา ได้ตระหนักในการพัฒนาตนเองและสามารถปฏิบัติงานได้สอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มีความรู้ความเข้าใจในแนวทางการจัดการศึกษามาตรฐานและการประกันคุณภาพการศึกษา และอื่น ๆ ที่กำหนดในพระราชบัญญัตินี้ดังกล่าว โดยมุ่งเน้นการจัดการศึกษาให้เยาวชนเป็น ทรัพยากรบุคคลที่สมบูรณ์

จากข้อมูลดังกล่าวข้างต้นจะเห็นว่าสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน มุ่งพัฒนาบุคลากรครูไปสู่มาตรฐานครูมืออาชีพ โดยยังไม่ได้คำนึงถึงความต้องการของ ครูในบางประเด็นเกี่ยวกับความต้องการพัฒนาตนเองและครอบครัว เพื่อนำไปสู่คุณภาพ ชีวิต และการมีรายได้เพียงพอในการดำรงชีวิตในสังคมปัจจุบัน ฉะนั้นการศึกษาถึง ปัจจัยที่มีผลต่อความต้องการของข้าราชการครูสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษา ขั้นพื้นฐาน ที่มีต่อการพัฒนาตนเองทางด้านทฤษฎีครั้งนี้ จึงน่าจะเป็นข้อมูลที่ สำคัญสำหรับการกำหนดแนวทางการพัฒนาข้าราชการครูต่อไป

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ค้นคว้าและรวบรวมงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความคิดเห็นและความต้องการ พัฒนาตนเองของครูอาจารย์ เพื่อนำมาเป็นข้อมูลในการศึกษาครั้งนี้ดังมีรายละเอียด ต่อไปนี้

ประทีป โชติคุณเศรษฐ (2544) ศึกษาเรื่อง ความต้องการพัฒนาตนเองทางด้าน วิชาการของข้าราชการครู โรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา ในสหวิทยาเขต เสรีไทย ผลการศึกษา พบว่า ข้าราชการครู โรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา ในสหวิทยาเขตเสรีไทย มีการพัฒนาโดยหน่วยงานต้นสังกัดหรือหน่วยงานอื่นจัดขึ้นอยู่ ในระดับมาก และความต้องการพัฒนาตนเอง พบว่า เพศ วุฒิการศึกษา ประสบการณ์การ- ทำงานและกลุ่มวิชาที่สอนแตกต่างกัน มีความต้องการพัฒนาตนเองทางด้านวิชาการไม่ แตกต่างกัน

พัชรินทร์ มุขคารา (2547) ศึกษาเรื่อง ความต้องการพัฒนาของครู โรงเรียนสังกัด กรมสามัญศึกษา กลุ่มที่ 1 กรุงเทพมหานคร ผลการวิจัยพบว่า ความต้องการพัฒนาของ ครูโรงเรียนสังกัดกรมสามัญศึกษากลุ่มที่ 1 ในภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด โดยความ- ต้องการพัฒนาตนเองเป็นอันดับแรก รองลงมาด้านการพัฒนางานด้านวิชาการและครูที่มี อายุ ประสบการณ์ทำงาน และปฏิบัติงานในโรงเรียนที่มีขนาดต่างกัน มีความต้องการ พัฒนาตนเองแตกต่างกัน

อุทิน คุณาแจ่มจรัส (2547) ศึกษาเรื่อง ทักษะคิดและความต้องการที่มีต่อการ- พัฒนาตนเองทางด้านคหกรรมศาสตร์ของครูสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้น- พื้นฐาน สังกัดอำเภอเมือง จังหวัดตาก ผลการศึกษา พบว่า มีความต้องการพัฒนาตนเอง ทางด้านคหกรรมศาสตร์ในด้านคุณภาพชีวิตอยู่ในระดับมาก ส่วนทางด้านทักษะและ การส่งเสริมอาชีพคหกรรมศาสตร์มีความต้องการอยู่ในระดับปานกลาง

ขวัญฤทัย เทศปิ่น (2549) ศึกษาเรื่อง การพัฒนาตนเองจากแหล่งการเรียนรู้ของ ครูผู้สอนใน โรงเรียนประถมศึกษาศึกษาเอกชน เขตลาดพร้าว กรุงเทพมหานคร ผลการศึกษา พบว่า ครูผู้สอนใน โรงเรียนประถมศึกษาศึกษาเอกชน เขตลาดพร้าว กรุงเทพมหานคร มีความ- คิดเห็นเกี่ยวกับการพัฒนาตนเองจากแหล่งการเรียนรู้ โดยภาพรวมและรายด้านทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ ด้านแหล่งการเรียนรู้ที่เป็นบุคคล ด้านแหล่งเรียนรู้ที่เป็นสื่อสารสนเทศ และด้าน แหล่งเรียนรู้ที่เป็นอาคารและสถานที่ อยู่ในระดับมาก และผลการเปรียบเทียบความ- คิดเห็นเกี่ยวกับการพัฒนาตนเองจากแหล่งการเรียนรู้ พบว่าครูผู้สอน โรงเรียนประถม- ศึกษาศึกษาเอกชน เขตลาดพร้าวที่มีเพศ วุฒิการศึกษา และประสบการณ์ในการสอนแตกต่างกัน มีความคิดเห็นเกี่ยวกับการพัฒนาตนเองจากแหล่งการเรียนรู้ในภาพรวมและรายด้านทั้ง 3 ด้านแตกต่างกัน

ผุสดี แยมสกุลณา (2549) ศึกษาเรื่อง ความต้องการในการพัฒนาวิชาชีพของ ผู้บริหารสถานศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเขต 1 จังหวัดลพบุรี และสระบุรี ผลการศึกษา พบว่า ผู้บริหารสถานศึกษามีความต้องการพัฒนาความรู้ และทักษะ โดยรวมอยู่ในระดับมาก โดยเฉพาะด้านการจัดกิจกรรมและการเรียนการสอนที่เน้น ผู้เรียนเป็นสำคัญ

ภูมิชัย ทิพนเตร (2550) ศึกษาเรื่อง *ความต้องการพัฒนาตนเองของข้าราชการครูโรงเรียนมัธยมศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสุพรรณบุรี เขต 1* ผลการศึกษาพบว่า โดยภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับมากโดยเรียง ดังนี้ การพัฒนาตนเองด้านเจตคติ การพัฒนาตนเองด้านความรู้ และการพัฒนาตนเองด้านทักษะตามลำดับ ส่วนในการเปรียบเทียบความต้องการพัฒนาตนเองจำแนกตามเพศ ตำแหน่ง ระดับการศึกษา และระยะเวลาปฏิบัติงาน ไม่แตกต่างกัน

จิระวรรณ จันทร์ปรารงค์ (2550) ศึกษาเรื่อง *ความต้องการพัฒนาตนเองของอาจารย์มหาวิทยาลัยรังสิต จังหวัดปทุมธานี* ผลการศึกษา พบว่า อาจารย์มหาวิทยาลัยรังสิต จังหวัดปทุมธานีมีความต้องการพัฒนาตนเองโดยภาพรวมด้านการศึกษาต่อ ด้านการเข้าสู่ตำแหน่งทางวิชาการ ด้านการเผยแพร่ความรู้ทางวิชาการ ด้านการฝึกอบรมและสัมมนา และด้านการวิจัย อยู่ในระดับมาก จากผลการเปรียบเทียบความต้องการพัฒนาตนเอง พบว่า อาจารย์ที่มีเพศแตกต่างกันมีความต้องการพัฒนาตนเองทางด้านวิจัยแตกต่างกัน อาจารย์ที่มีอายุ กลุ่มวิชาที่สังกัด ประสบการณ์สอน วุฒิต่างการศึกษา และมีตำแหน่งทางด้านวิชาการแตกต่างกัน มีความต้องการพัฒนาตนเองแตกต่างกัน

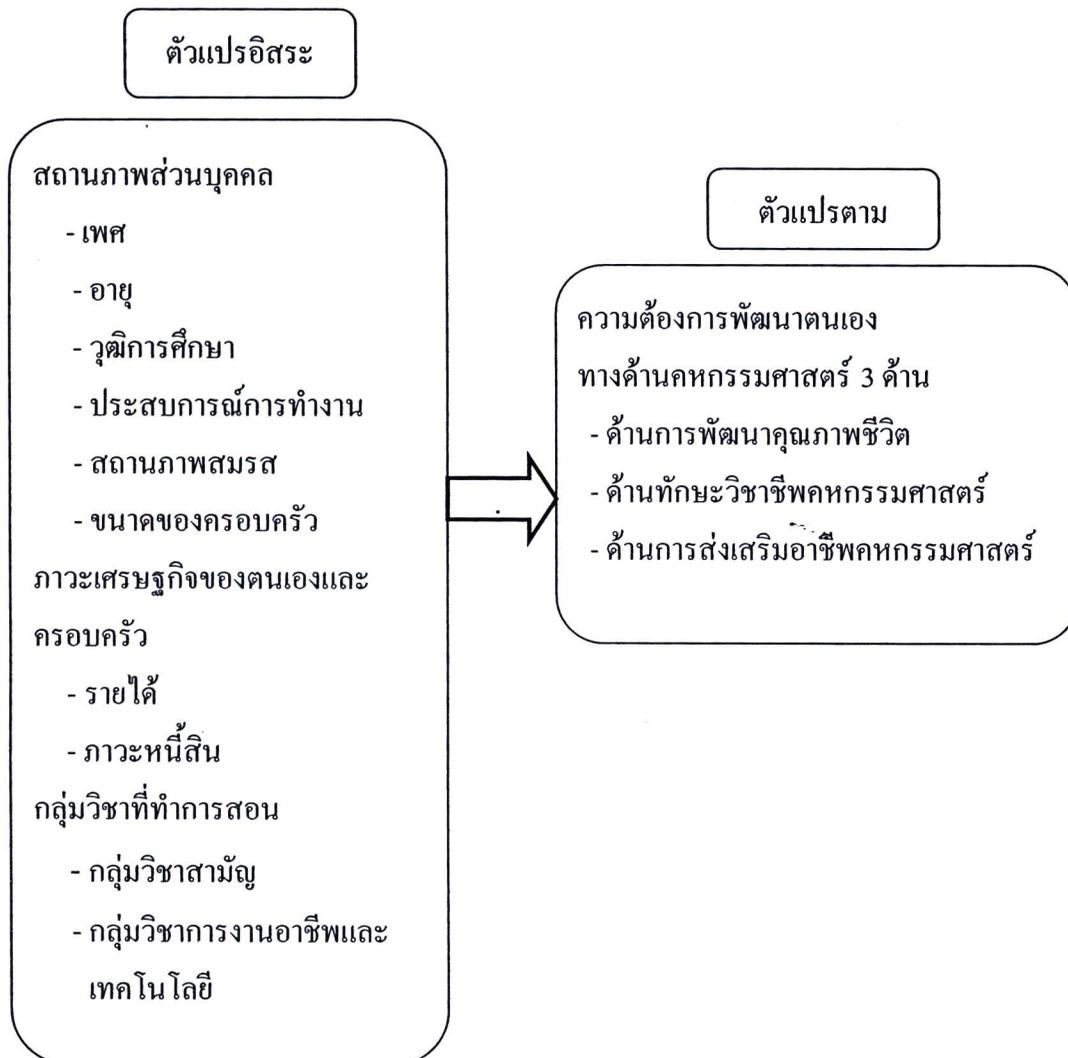
Areiniega (1972) พบว่า การจัดโปรแกรมพัฒนาครูประจำการอย่างมีประสิทธิภาพนั้น นอกจากครูจะได้รับความรู้ด้านทฤษฎีและแนวคิดทางการศึกษาหลัก ยังทำให้เกิดทักษะและสามารถนำความรู้ความเข้าใจไปใช้ในการสอน เมื่อครูได้รับสิ่งใหม่ ๆ จากโปรแกรมที่จัด ครูจะพัฒนาตนเองในด้านการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการสอนใหม่ ซึ่งจะมีผลสัมฤทธิ์ในทางการเรียนของนักเรียน

Levinson and Menges (1980) พบว่า ครูที่ผ่านการพัฒนาตนเอง โดยการปรับปรุงการเรียนการสอนจะปฏิบัติการสอนเป็นที่น่าพอใจ แต่จะต้องคำนึงถึงปัจจัยอื่นๆ อีก เช่น การยอมรับว่าการปรับปรุงการเรียนการสอนเป็นภารกิจที่จำเป็น มีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน มีโอกาสและมีการลงมือปฏิบัติจริง จะทำให้การดำเนินงานพัฒนาคุณภาพครูเพื่อปรับปรุงการเรียนการสอนได้อย่างสัมฤทธิ์ผลจาก

จากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งในประเทศและต่างประเทศ จะเห็นว่าปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการพัฒนาตนเองคือ ปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ อายุ วุฒิต่างการศึกษา

ระยะเวลาในการทำงาน ขนาดครอบครัว สถานภาพสมรส และภาวะหนี้สิน ฉะนั้น
ในการศึกษาครั้งนี้จึงกำหนดกรอบแนวคิดของงานวิจัยดังภาพ 2

กรอบแนวคิด

ภาพ 2 ความสัมพันธ์ของตัวแปรที่ศึกษาวิจัย